

NUMMER 25: LENTE 1993

ROND DE GRENSTEEN

EEN UITGAVE VAN DE STICHTING
HEEMKUNDEKRING DE GRENSTEEN
MOOK - MIDDELAAR - MOLENHOEK

Foto omslag: tijdens de watersnood van 1926 stonden zelfs deze gebouwen aan de Heikant in het water. Vooraan zien we de werkplaats van hoefsmid Antonius Lemmens: Toon de Smid. De smederij lag aan de oostzijde van de Heikantseweg, thans no 11. Aan de overkant van deze weg was het oude woonhuis van de familie Lemmens gelegen. Van het nieuwe pand is de smederij zichtbaar; in het midden was een woning ondergebracht en aan de andere kant bevond zich Café de Heidebloem, met een originele spreuk op de plafondbalk 'morgen gratis drinken': het was een eeuwigdurende verwijzing naar de volgende dag! Vóór de smederij zien we het echtpaar Lemmens met de kinderen Fons, Harrie, Hans, Wily en An, en verder Oom Wim Lemmens, Harrie Bouhuis en een knecht.

Verhalen van een ver verleden
Sporen in het landschap

Vier generaties Smid Lemmens

Zandwegen en karsporen slingeren slordig door het landschap van Middelaar. Zij vormen de enige verbinding tussen de ongeveer vijfhonderd bewoners van dit dorp rond de eeuwwisseling. Daar waar nu de befaamde Mookse Plassen de watersporter uitnodigend opwachten, was toen de grote stille heide, die vakkundig en gratis werd onderhouden door grote kudden schapen. Meer naar het westen toe werden de gronden beter: wie daar in het bezit was van een vette Maaswei mocht zich een bevoorrecht mens noemen. Keuterboertjes bevolkten dit landschap, en 'losse werklieden'. Een enkele kunstenaar kwam je nu en dan tegen, of een groep zigeuners. Maar de pastoor was er altijd, alomtegenwoordig.

Hoefsmid Johannes Lemmens had zijn bedrijf 'aan de Heikant', op nummer B 56. Zo'n halve eeuw eerder had hij zich daar gevestigd, als zoon van Andreas Lemmens, die in 1803 te Beugen geboren was en zijn vak als hoefsmid uitoefende aan de Maasstraat 10 te Cuijk. Johan was komend vanuit St Agatha ingetrokken bij Antoon Smits, ook een hoefsmid. Hij zal in 1856 het bedrijfje hebben overgenomen, want op 6 juli van dat jaar is Antoon Smits naar Amerika vertrokken, zo vermeldt het bevolkingsregister. In latere jaren wordt de smederij enkele malen vernummerd en zien we in documenten beurtelings B 54, 56, 58, 59 of 60. Het perceel 845 wordt omschreven als liggende 'Aan den Heikant B no 56 met huis, schuur en stal'.

Jarenlang blijft Johan op deze locatie alleen wonen, totdat hij in het najaar van 1865 een Ottersumse schone huwt: Johanna Koenen, tien jaar jonger dan hijzelf en geboren in 1842. Het echtpaar krijgt tien kinderen, van wie de jongste, Antonius Joannes, in de voetsporen van Vader Johannes zal voortgaan.

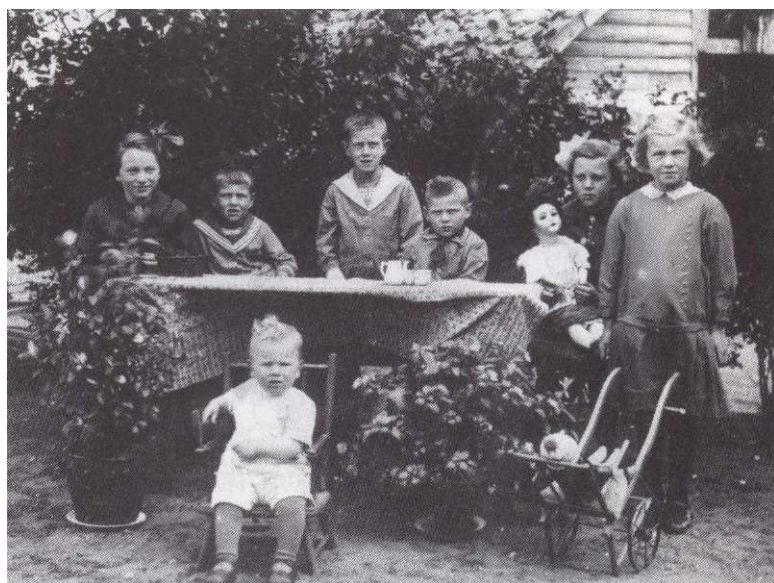
Toon de Smid wordt hij in de volksmond genoemd. Hij is geboren op 17 december 1884 en zal voor de dorpsgemeenschap een waardevol iemand worden. Toon zal in de voetsporen van zijn vader verdergaan. Alles is er nog in de smidse: het aambeeld op het ruwe eikehouten blok, met de smeedhamers onder handbereik, het grote smidsvuur met de handgedreven blaasbalg, de hoefijzers in alle maten per paar aan de balken opgehangen, waterpomptangen en bahco's aan spijkers in de muur, houten bakken vol bouten en moeren, en de onvergetelijke penetrante lucht van geschroeiide hoeven. De muren van

de werkplaats lijken mistig achter de grauwsluiër, veroorzaakt door de altijd aanwezige waas van kolinstof en kolendamp. De romantiek waarover anno 1993 met weemoed gesproken wordt is afwezig: hier wordt gewerkt!

Toon de Smid zal het bedrijf van Vader voortzetten in deze smidse, die gevestigd is aan de westzijde van de Heikant. Jaren later wordt aan de Plasmolense Kant een nieuwe werkplaats opgetrokken, met woonhuis en café. Het adres wordt dan B 74, nu Heikantseweg 11.

In het voorjaar van 1913, op 2 mei, gaat Toon een eeuwige verbintenis aan met Anna Bouhuis uit hetzelfde dorp. Zij is twee jaar jonger en een knappe verschijning, met mooi hoog opgestoken haar. Het wordt een gezegend huwelijk, met eerst drie dochters en aansluitend vier zonen.

Toon heeft belangstelling voor de medemens en dan niet alleen uit zakelijke overwegingen. Hij stort zich in het verenigingsleven en zal een geweldige staat van dienst opbouwen: mede-oprichter van de Fanfare, voorzitter van de Bijenhoudersbond, zestig jaar verbonden aan het Kerkkoor waarvan veertig jaar als dirigent, vijftig jaar lid van de R.K. Smedenpatroonsbond, vijftig jaar lid van het St Sebastianusgilde en jarenlang actief lid van het St Nicolaascomité.

De kinderen van het echtpaar Lemmens-Bouhuis: Anna, Harrie, Hans, Fons, Rikie (met pop), Agnes en vooraan Wily.

Baanbrekend werk heeft hij verricht als voorzitter van de R.K. Smedenpatroonsbond afdeling Genep, de latere Smecoma en nog later Metaalunie. Het smeden was zijn ambacht en hij verstond zijn vak. Eén regel op zijn bidprentje in 1970 spreekt boekdelen: "In zijn handen was metaal als deeg in de handen van de bakker".

In 1957 wordt hij, samen met smid Wientjens uit Ottersum, speciaal gehuldigd wegens 45 jaar lidmaatschap van genoemde Smedenbond. De beruchte Aziatische griep heeft veel mensen bedwaarts gedreven en een krante-artikel uit die tijd weet de afwezigheid van de bondsvoorzitter prachtig te motiveren: "Ook de voorzitter van de RKSB moest zich laten verontschuldigen, wijl niet minder dan acht van zijn tien man sterke personeel de strijd tegen dit kwalijke Aziatische importartikel hadden moeten staken".

Twee jaar later zal het "Z.H. de Paus behagen de heer A.J. Lemmens te onderscheiden met het Ere-kruis Pro Ecclesia et Pontifice". Op de tweede pinksterdag van 1959 gaat Pastoor Driessen na de hoogmis deze onderscheiding met bijbehorende oorkonde uitreiken. "Fanfare St Caecilia zal in verband hiermee direct na de Hoogmis naar de Heikant marcheren, om daar de onderscheidene een muzikale hulde te brengen. Hierna wordt de gelegenheid geboden Toon de Smid' persoonlijk te complimenteren", aldus de Gelderlander. In zijn dankwoord aan de pastoor, bestuursleden en overi-

Met het kerkkoor naar Valkenburg in de dertiger jaren: boven staan Piet Sengers, Rudolf Horsten, Hend Siebers en Harrie Bouhuis, daaronder Wim Jansen? Jan Laarakkers en Hans Berger, links zitten Grad Smits en Lowie Sengers, en vooraan staan kosten-organist Hendriks, pastoor Veuge/ers, dirigent Toon Lemmens en Wily Beuming.

ge aanwezigen op deze dag, 11 april 1959, zegt zoon Hans: "Ik moge dan ook tegen Zijne Heiligheid de Paus en onze Bisschop mijn oprechte eerbiedigen dank uitspreken".

Toon hanteert het dirigeerstokje met eenzelfde vaardigheid als waarmee hij op werkdagen de bankhamer op het aambeeld laat weerklinken. Hij heeft een degelijke opleiding als koördirigent genoten bij Pater Richter van de Kruisheren te St Agatha. Daardoor heeft hij ook binnen het bestuur van de fanfare zijn muzikale inbreng.

Toon is ook mede-oprichter van de zangvereniging 'Liederentafel Orpheus', waaruit 'zijn' fanfare ontsproten is. Binnen een toneelvereniging brengt hij een prachtige Middelaarse revue op de planken en daarnaast is hij van 1920 tot 1928 lid van de gemeenteraad. Er zijn echter 'geachte cliëntelen' die het niet altijd met zijn visie eens zijn: Toon wil 'klantvriendelijk' blijven en stelt zich dus niet meer herkiesbaar!

Wij schrijven inmiddels 6 mei 1963 als het weer feest is in de familie: "een schoon feest, vooral wanneer het gouden paar - gelijk hier het geval is - nog fit en vitaal is, al telt Toon 78 en Anna 77 jaren. Dat is toch beslist niet het gevolg van een leven van stilzitten, want daarvan hebben beiden nooit iets willen weten". Hoe lyrisch staan deze woorden op het vergeelde kranteknipstel. Twee gegroefde gezichten hebben diepe sporen nagelaten in een lang en rijk verleden.

Wat zou Toon betekend hebben zonder zijn vrouw Anna, zijn rechterhand, zijn steun en toeverlaat in alle omstandigheden? Moeder was de spil van het gezin, een zich totaal opofferend persoon, die altijd bescheiden op de achtergrond bleef.

Toon neemt ruim een jaar vóór zijn overlijden een laatste onderscheiding in ontvangst: 'het gouden met smaragd federatief insigne van verdienste van de Federatie van Katholieke Muziekbonden wegens 50-jarig lidmaatschap, mede-oprichter en thans erelid van de Fanfare St Caecilia'.

Op 23 september 1970 overlijdt Toon de Smid en volgens het bidprentje "gaat in deze overledene van ons heen een goede echtgenoot, vader, degelijk ambachtsman en groot gemeenschapsmens".

Vader en Moeder Lemmens hadden, we schreven het al, drie dochters en vier zonen achtergelaten: An, Rikie, Agnes, Hans, Harrie, Fons en Willy. De smederij aan de Heikantseweg was na de oorlog overgebracht naar de Witteweg en werd sinds 1950 door Hans en Harrie voortgezet onder de naam 'Constructiebedrijf Gebr. Lemmens'. De gebroeders hadden in vroegere jaren een degelijke opleiding genoten, deels in de avonduren en deels in drie jaren ambachtsschool. Dit was mede mogelijk gemaakt doordat zus An een baan had gekregen in Hotel de Plasmolen, "bij meneer Van der Grinten. We moesten 's morgens om zeven uur al daar zijn, en vaak kwamen we om tien uur in de avond pas thuis". An, nu 79, haalt de herinneringen op alsof ze het pas vorige week heeft meegemaakt: "Van der

Vijftig jaar getrouwd op 2 mei 1963: achteraan staan Oom Wim Lemmens, Johanna Lemmens-Hopmans en haar man Harrie, Jan Vos, Cony Lemmens-van der Werff, Fons Lemmens, Christ Thijssing en Agnes Thijssing-Lemmens, Wily Lemmens en Siska Lemmens-van Raay met Joop, Miet Lemmens-Nagels, Wily Bax en zijn moeder Rikie Bax-Lemmens. Links van het bruidspaar zien we Nelly Lemmens, Marian Thijssing en An Vos-Lemmens en rechts Hans Lemmens, en vooraan de kleinkinderen Marcel, Eric, Anny en Agnes, Marjo en Willy, Marian, Wim en Tony Lemmens.

Grinten stond ons vaak in alle vroegte op te wachten en keek heel demonstratief op zijn horloge als we iets te laat waren. 'Jawel meneer, maar gisteravond was het ook laat', zei ik dan, want ik was niet bang voor hem. Maar ik heb er ook tien jaar gewerkt, fijn gewerkt. Ik kon goed met de cheffin overweg en heb er goed verdiend, maar dat moest je in die tijd allemaal thuis afgeven". En Harrie: "Daarvan konden wij naar school, dat kon doordat An ook geld binnen bracht".

Er waren thuis nog andere bronnen van inkomsten, zoals het café (alleen op zondag) en de veestapel: "Thuis haje we twee vè-rkes en drie geite en nog un bunder la-nd, en tussendur mosse we schoefele, êrrepels paote en êrrepels uutdoen".

Met nostalgische genoegens gunt Harrie ons een blik in het verleden, in zijn jonge jaren na 1920. "Middelaar was echt een gat, met hier en daar een huis. Zandwegen en karsporen, heel diepe karsporen, soms wel een halve meter diep. Allemaal goed te eten, maar toch armoe. Nu is het zeventig jaar later en ik weet nog goed: dat eerste vliegtuig in de lucht, een zeppelin, en de eerste radio bij de pastoor, en later ook bij Meester Claessens en bij Ome Harrie: daar mochten wij wel eens gaan luisteren. Bij de meesten was er geen electriciteit, en het water was alleen maar uit de put verkrijgbaar, met zo'n grote staak met een emmer er aan. Wij waren aan de Heikant de eersten met gasverlichting: levensgevaarlijk, carbidgegas uit zo'n acetyleenontwikkelaar. Er is veel veranderd in vijftig jaar. In de smederij was ook alles zo primitief, met zo'n grote leren blaasbalg op zolder".

"Als Vader aan het 'rad-korten' was, dan moesten wij de blaasbalg aan de praat houden, want dan was er een flink vuur nodig", herinnert An zich. Harrie bespeurt enige onkunde in onze ogen: "De ijzeren hoepels van de gespaakte houten wielen waren wel eens uitgelopen en moesten dan weer ingekort worden door deze over de hele omtrek heet te stoken en dan 'in te smeden', te stuiken. Stoeken noemden wij dat, en tijdens het rad-korten moesten de meisjes om beurten de blaasbalg trekken, en het zware smidswerk was voor Vader en de jongens. Die hoepels waren van zwaar ijzer gemaakt, tien centimeter

breed en twee dik. Daar was veel warmte voor nodig".

In meerdere gevallen werden de meisjes bij het smidswerk betrokken. Door Vader en zonen was een stalen roeiboot voorbereid in onderdelen die nog aan elkaar geklonken moesten worden. De gaten voor de klinknagels werden alle met een handboor gemaakt, en dat boren konden de meisjes ook wel. Rikie denkt nog met afschuw terug aan dat karwei.

Elektrisch lassen was in de twintiger jaren net in opkomst, maar de eerste vereiste daarvoor was het aangesloten zijn op een electriciteitsnet. Dus bleven Toon de Smid en de zonen zich maar behelpen met autogeen lassen.

Paarden beslaan was, en is nog, een vak apart: dat kon niet iedereen. Er waren ook van die zenuwachtige knollen bij: die werden in de 'noodstal' geplaatst, een zwaar kooiwerk dat wel bij elke dorpssmid de ingang van het bedrijf markeerde. Het waren meestal van die zware Zeeuwse trekpaarden die beslagen moesten worden.

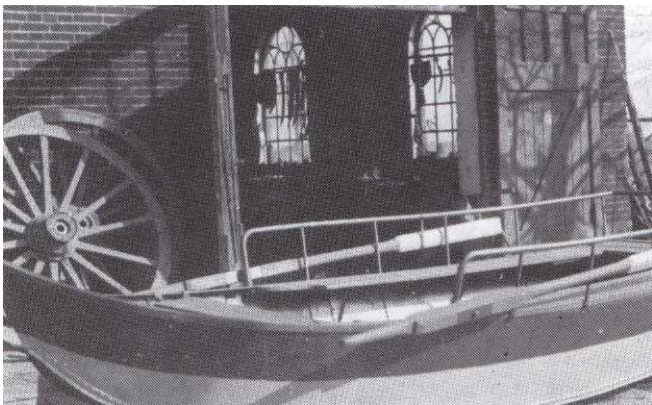
"Mijn jeugd ligt eigenlijk op de hei", zegt Harrie. "Daar waar nu de plas is, daar was het vroeger toch zo mooi. 'Op de hei' noemden we dat gebied toen. Prachtig om naar te luisteren als op een zomeraavond de kikkers in de vennen zaten te kwaken. We hebben ook heel wat kikkers opgeblazen, met zo'n rietje. En die heikrekels, die vingen we vaak en lieten ze in de school weer los". Dan met enige weemoed in zijn stem: "As ge dor nou löpt, dan dinkte: verdomme, wa was ut vroeger toch möi hier!"

Vader heeft voor de kunstschilders ook eens een woonwagen gebouwd: Hans en Harrie hebben hieraan meegewerkt: "Wij maakten het chassis en Harrie Bouhuis het timmerwerk voor de bovenbouw. De wagen stond bij Van der Grinten in de garage en is daar gestolen, nog voordat hij gebruikt en betaald was. Als kleine tegemoetkoming heeft Van Mourik toen een schilderij gemaakt van 'Vader aan het aambeeld', een prachtige weergave van een edel ambacht, met een gloeiend stuk metaal en het smidsvuur op de achtergrond. Het kunstwerk is eind 1944 zoek geraakt".

1938.	Gemeente Mook en Middelaar	
April.	1/2 pond krammen. 1 pond rugels.	595
	9 kilo weidraad	15
	nieuw April in eed.	18.0
	3 Schoothachtelevereniging	22
		190
		<u>10.35</u>

Ook de gemeente kreeg zo nu en dan een gepeperde rekening

Een bruine foto toont de kinderen rond 1927. Hans is veel te vroeg overleden, in 1981 al. Een groot gezin dat met 'melk en honing' werd grootgebracht. Vader was voorzitter van de plaatselijke bijenhoudersbond en hield er maar liefst twintig bijenvolken op na. Honing op het brood, en "voordat we naar school gingen, dan kregen we melk, vers van de geit gemolken. Ik zou het nou niet meer kunnen, maar toen!!" Harrie gaat verder met zijn heerlijke maaltijd: "Twee varkens werden per jaar geslacht, ook wel eens drie. Zó'n dik spek hadden we", en de spanwijdte tussen Harrie's duim en wijsvinger geeft duidelijk de dikte aan: " 's Mergus um zeuven uur, as wej opstonde, dan haj ons Moed de toffel gedekt en de botterhamme gesmeird. Um negen uur was het wer brood ète, en um twalf uur het middag-ète. Um vier uur brood ète, koffië drinke, en 's aoves was het pap mit érrepele, en vaak mit twalf man an toffel: ok de knechts ate bej ons mit. Mar dur wier ok hard gewe-rkt ien de smeejerej".

Rond 1934 werd deze boot door Toon de Smid en zijn zoons Hans en Harrie geconstrueerd: geheel uit de hand. Ook de gaten voor de klinknagels werden met handkracht geboord.

"De pastoor speelde op het dorp meer de baas dan de burgemeester", vervolgt Harrie: "Veugelers was een echte dictator. In onze jeugd zaten we vaker in de kerk dan ergens anders. Je zat elk ogenblik in de kerk: elke dag de vroegmis, extra de hoogmis op zondag, de catechismus: het was puur hersenspoeling, anders niks. Maar we hadden wel ontzag voor de pastoor, en ook voor de veldwachter Beker uit Mook. Daar was je toen echt bang voor".

Heel aanschouwelijk wordt het Middelaar van toen als Harrie het dorp vergelijkt met de huidige televisiebeelden van bij voorbeeld Joegoslavië: "Als je nu die achtergebleven dorpen ziet, met die ouwe hutten en die taferelen met paard en wagen, met die hooioppers en de oogst op schoven, en die onverharde

grindwegen en karsporen, dan denk ik vaak: zo was het vijftig jaar geleden ook bij ons nog. Wij hebben in één generatie zoveel zien veranderen: dat zal geen enkele generatie na ons ooit meemaken. Wij hebben de eerste auto's zien komen en nu zien we het einde van de voorraad fossiele brandstof al naderen: in goed vijftig jaar. Er zit nog wel voortgang in nieuwe technieken, maar het gaat minder snel. In de ruimtevaart zitten nog wel mogelijkheden".

We kunnen ons zeer wel vinden in zijn filosofie. Waar zijn de sporen in het landschap gebleven? Hebben de karsporen voorgoed moeten wijken voor de witte sporen in de lucht, die bij helder weer als krijtstrepen aan het blauwe zwerk verschijnen en als het ware met enkele doorhalingen door het heelal willen zeggen: we hoeven dit niet meer?

Rikie heeft mooie herinneringen aan haar ouders. Van Vader bewaart zij een prachtig bewerkte hardhouten voorzittershamer, geschonken door de schoenmaker Van Hezewijk, met in gebeeldhouwde letters de inscriptie- 'bijenhoudersbond'. De schenker wilde het kostbaar kleinood graag terug hebben, maar Rikie geeft geen krimp. Het is haar door Vader persoonlijk geschonken in de tijd dat Vader zijn laatste levensjaren bij haar doorbracht. Rikie heeft zagezegd haar ouders 'aan het eind gebracht'. Het bidprentje van Vader getuigt van plechtige dankzegging: "U mijn kinderen, dank voor uw genegenheid en liefde, inzonder gij mijn dochter, bij wie ik mijn laatste levensdagen mocht slijten".

De levensloop van Rikie is een verhaal apart. Zij was vooraan in de twintig toen ze haar grote liefde ontmoette, tweemaal slechts. Wily vertrok als KNIL-onderofficier naar Indonesië en de verkering werd per post voortgezet. Ze trouwden 'met de handschoen' en Rikie vertrok in 1939 per boot ook naar haar toekomst. Zij heeft haar Wily nog geen vier jaar meegemaakt: hij heeft hun in 1942 geboren zoon nog wel gezien, maar is toen door de Jappen op transport gesteld naar de Birma-spoorweg. Rikie werd geïnterneerd in een Jappenkamp en hoorde pas aan het eind van de oorlog dat haar man al twee jaar eerder aan de Birma-spoorweg was omgekomen. Rikie kwam onverrichterzake weer naar huis, maar "mijn man was geweldig en ons huwelijk een sprookje. We pasten zo goed bij elkaar, en ik heb een geweldige zoon gekregen".

In het kamp heeft ze ervaren wat maatschappelijk werk voor een ander kan betekenen. De meest ernstige patiënten heeft ze daar begeleid naar de dood, terwijl ze zelf nog maar tachtig pond woog.

Met man en macht werd na de overstroming van 1926 een noodstal gebouwd op 'de heuvel' van Schonhoven aan de Heikantseweg. Naast de linkse militair staan Grad Lemmens, veldwachter Koenders, Oom Wim Lemmens, Sjang Gommans, Toon de Smid met Fons op de arm, een militair, Harrie Verheijen, een onbekende en nog een militair. Op de rij daarvoor zitten mevrouw Schonhoven en haar man, daarnaast staan Hans, Harrie en An Lemmens, dan zien we zittend Hend Siebers, een onbekende en Jaap Schonhoven, en staand Gerrit Kaal, Driekus Groenen en een onbekende.

Rikie betekent heel veel voor de dorpsgemeenschap: ze neemt deel aan de liturgiegroep, helpt aan het altaar en is lector, ze verzorgt al meer dan tien jaar de kaartmiddag van de ouderen, heeft vijftien jaar een toneelgroep geleid, zat in het bestuur van de LVB en zit nog in het zangkoor en een dansgroep, en daarnaast was ze tien jaar voorzitter van het dameszangkoor. "Zo is mijn leven geworden, voor anderen, en je krijgt er heel veel voor terug", is haar bescheiden mening. Het klaar staan voor een ander was de kinderen vroeger al, aan de Heikant nog, meegegeven. Hun café was alleen op zondag open, óf als er een groter feest gehouden werd. Er waren in het dorp wel acht café's, maar voor Caecilia of het Gilde was Café de Heidebloem toch de aangewezen locatie. Vader en Moeder stonden dan in de keuken, en de meisjes zorgden voor de bediening.

Ook de watersnood van 1926 passeert de revue. De smederij stond vol koeien, de benedenverdieping van het woonhuis vol water. Oom Wim en Grootmoeder Lemmens kregen ook onderdak bij Toon de Smid, en voor de meisjes was er geen plaats meer. Ze werden naar Oeffelt gebracht, naar tante Lena en oom Jos Poelen. Harrie vond de watersnood bijzonder spannend. Hij was nog geen zes jaar oud, maar kan zich alles nog goed herinneren, vooral dat ze met de militairen meemochten in de boot.

"Het tweede spannende dat ik in mijn leven heb meegemaakt was het bombardement van Hamburg. Ik zat daar in de oorlog 25 km vandaan, bij de Arbeits-Einsatz. Ik heb het daar goed gehad". An moest toen elke week, samen met haar nicht Agnes Bouhuis, pakjes klaarmaken met bestemming 'onze jongens in Duitsland'. Daar waren nog meer man-

nen uit Middelaar en Mook tewerkgesteld. Fons en Harrie Lemmens werkten in 1942 bij de Dynamitwerke Krümmel AG Alfred Nobel. Aan de voet van een berg was hun Arbeitslager. Harrie kreeg een kans om in een constructiewerkplaats te gaan werken en hoefde dus niet meer in die fabriek, ingegraven onder een grote berg. Bij zijn nieuwe werkplaats was een soort Luftschutz en Harrie meldde zich daar als vrijwilliger, zodat hij bij luchtalarm niet meer in die vreselijke schuilkelder hoefde. Zodoende heeft hij twee nachten achtereen de bombardementen op Hamburg kunnen waarnemen.

Hij had bij zijn baas zoveel vertrouwen gekregen dat hij tweemaal een Urlaubsschein kreeg om enkele dagen naar huis te gaan. Broer Fons kreeg geen verlof, maar toen zus An zou gaan trouwen werd via een zekere Eberhard in Gennep een bericht gestuurd naar de Krümmelwerke zodat ook Fons de bruiloft thuis kon meemaken. Beiden zijn daarna ondergedoken en later hoorden ze dat de trein, bestemd voor hun terugreis, ter hoogte van Osna-brück tijdens een luchtaanval was beschoten. Fons woonde nog even bij het jonge bruidspaar en ging later naar Kerkhofs in Heijen. Harrie vond onderdak bij Van de Besselaar te Haps. Toen het Land van Cuijk bevrijd was vond Harrie de tijd rijp om huiswaarts te keren. Met een stok over de schouder waaraan een pukkel hing met de meest noodzakelijke dingen, trok hij naar de veerstoep tegenover 'de Kop' te St Agatha. Gerrit Mulders zette hem over en in Middelaar werd hij bij de kerk staande gehouden: "Woher kommen Sie?" In zijn beste Duits antwoordde Harrie: "Wir sind in Volkel alle ausgebombt". Deze mededeling maakte de Duitsers angstig en nieuwsgierig tegelijk.

Andreas LEMMENS geb Beugen 12.09.1803 ovl Cuijk 2.11.1888 Anna Gertrudis HEURKENS geb Beugen 11.05.1801 ovl Cuijk 27.10.1867 Jakobus KOENEN geb Ottersum 14.12.1815 ovl Ottersum 4.07.1884 Elisabeht THISSEN geb Hommersum D 5.03.1811 ovl Ottersum 15.09.1851 Jo(h)annes BOU(W)HUIS geb Twello 29.06.1804 ovl Middelaar 30.10.1862 Helena HENDRIKS herbergierster geb Middelaar 17.01.1811 ovl Middelaar 29.10.1882 Willem WILLEMS geb Winssen 30.11.1807 ovl Winssen 5.09.1856 Johanna LAARAKKERS arbeidster geb Oetfelt 7.08.1814 ovl Winssen 9.11.1892 Theodorus (Derk) HOPMANS geb Groesbeek 5.07.1801 ovl Groesbeek 13.08.1859 Elisabeth DERKS geb Groesbeek 3.06.1800 ovl Groesbeek 12.11.1885 Gradus SCHOENMAKERS geb Groesbeek 15.01.1813 ovl Ottersum 15.06.1874 Willemina EHREN (ERREN) dagloonster geb Ottersum 't Veen 30.11.1819 ovl Ottersum 24.11.1885 Leonardus RÜSS geb Frasselt D 26.05.1821 ovl Maria HOENZELAAR geb Scheffentum 10.12.1822 ovl Friedericus NIELEN geb Frasselt D 2.11.1829 ovl Schottheide 15.06.1908 Theodora GERRETZEN geb Schottheide 30.01.1835 ovl vóór 1908	geh Beugen 26.04.1831 smid geh Ottersum 1.05.1839 landbouwer geh Mook 27.04.1838 dagloner geh Nijmegen 30.01.1845 voerman geh Groesbeek 29.04.1825 geh Ottersum 1.04.1845 dagloner geh Frasselt 29.04.1853 geh Kranenburg 3.09.1858	Jo(h)annes LEMMENS geb Cuijk 21.05.1832 ovl Middelaar 18.12.1916 geh Ottersum 5.10.1865 hoefsmid in de Heikant Johanna KOENEN geb Ottersum 15.06.1842 ovl Middelaar 19.09.1927 Hendricus BOUHUIS geb Middelaar 28.03.1851 ovl Middelaar 4.02.1916 geh Ewijk 26.05.1876 timmerman Angenis WILLEMS geb Winssen 17.02.1855 ovl Cuijk 10.06.1932 Lambertus HOPMANS geb Groesbeek 9.04.1837 ovl Kranenburg 16.10.1904 geh Groesbeek 16.09.1871 landarbeider Gerarda (Gertruda) SCHOENMAKERS geb Ottersum 4.01.1852 ovl Groesbeek 13.12.1925 16.09.1871 Gerardus (Gerhardus) RÜSS geb Schottheide 14.09.1858 ovl Schottheide 20.05.1938 geh Frasselt 28.07.1888 Johanna NIELE(N) geb Frasselt 18.09.1863 ovl Schottheide 7.05.1926	Antonius Johannes LEMMENS (Toon de Smid) geb Middelaar 17.12.1884 ovl Groesbeek 23.09.1970 smid. opr. gebr. Lemmens geh Mook 2.05.1913 Anna Maria Huberta BOUHUIS geb Middelaar 22.01.1886 ovl Nijmegen 27.12.1966 begr Middelaar 30.12.1966 Wilhelmus HOPMANS geb Groesbeek 16.05.1887 ovl Nijmegen 8.10.1981 landarbeider geh Kranenburg 24.09.1924 Petronella RÜSS geb Schottheide 6.05.1889 ovl Nijmegen 1.12.1940	Hendricus Alfonsius LEMMENS geb Middelaar 3.08.1920 smid huwt te Groesbeek (Horst) op 3.09.1949 Johanna Gertruda HOPMANS geb Groesbeek 1.12.1926
--	---	--	--	---

Toen Harrie thuis kwam waren de Duitsers daar bezig hun paarden te beslaan. "Het moet ongeveer 10 september zijn geweest en Moeder schrok enorm. Van het woonhuis hadden de moffen een soort opslagplaats gemaakt voor levensmiddelen. Ook werden bij ons varkens geslacht, maar die hebben ze achter moeten laten toen ze op de vlucht sloegen. Een week later zette de bevrijding pas goed in met al die parachutisten. Ook hier kwam een parachute naar beneden met een grote kist eraan, vol munitie: houwitsers-granaten stond op het etiket. Ik pakte een kruiwagen, zette de kist er op en kruidde de hele zaak naar het bos, want daar zaten parachutisten. Ik heb geen mof gezien, maar toen ik terugliep kwamen er enkele uit de bosjes aan de grindweg, waar nu de brug ligt. Gelukkig had ik een lege kruiwagen".

Volgend jaar is Harrie zestig jaar lid van de Fanfare St Caecilia die dan driekwart eeuw bestaat: "Er was toen niets in het dorp. Van Meester Claessens kregen de jongens een beetje muziekkennis bijgebracht: do-re-mi werd later c-d-e-f-g. Jan van de Logt, de postbode uit Mook, heeft veel tijd in de muziek gestopt. Vader had ook een instrument thuis aan de muur hangen en oefende vaak: toeteren noemden wij dat. We vonden het fijn bij de muziek: het was 'n avondje uit. Vader gaf thuis ook muzikales aan de jongens van het kerkkoor, en zo zijn Hans en Harrie bij het koor gekomen. Ik was altijd een bescheiden zanger: Hans was veel beter. Hij was vijftig jaar bij de fanfare en evenlang bij het koor toen hij begiftigd werd met de Eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje Nassau. We staan nu elke veertien dagen met vijf man Gregoriaans te zingen en met de feestdagen zingen we samen met het dameskoor. Vroeger mocht dat niet: de vrouw mocht alleen maar poetsen in de kerk". Intussen is Harrie in 1994 ook een halve eeuw bij het Kerkkoor.

Nog een mijlpaal volgend jaar: de voetbalclub heeft dan een supporter te vieren die al zestig jaar lang alle lief en leed met de club deelt: Harrie van de Smid, op alle fronten in de voetsporen van zijn vader. "Het verenigingsleven, daar kom je automatisch in terecht", is zijn logische conclusie. Rikie ziet het als het eigene van het dorp: daar hangt alles veel meer aan elkaar, jong en oud zijn erbij betrokken. Harrie is echter van mening dat die samenhang niet meer zo hecht is als vroeger: toen ging het allemaal spontaner.

An is het daar niet helemaal mee eens: ze herinnert aan de opdracht van huis uit om in het dorp iedereen goedendag te zeggen. Dat was niet zozeer een kwestie van opvoeding, maar een zakelijke plicht: er kon zich eens een potentiële klant tussen het voetvolk bevinden! Vader kon ze zeker gebruiken: was het niet doordeweeks in de smederij, dan toch graag op zondag in het café. Maar in eerste instantie was Toon de Smid gedreven door een spontane gemeenschapszin. De kinderen Lemmens hebben het van geen vreemde: 'die van de smid' gaan in de voetsporen van hun vader.

Annie van Haren-van Beuningen

Sjokse dur ut Mokse

De taol van ons lè-ve

De taol van ons lè-ve, 't is ons dialect:
det is ons gegè-ve, zo zien wej gebekt!
En um ut te onthou-e, volg now dan de .les:
hou-et bej ut ou-we, stèk dè ien de tes.

Een vrouw is un vrommes, een kerel unne kél,
en komen is kommis en veel is un dël,
kneden is knè-je en onzin is kwats,
zaaien is zè-je, een klap unne wats.

Een koek is un möpke, een schaar is un scheer,
een dop is un döpke, een ladder un leer,
moeten is motte en vaak det is duk,
' prutsen is frotte en kousen zien sök.

Kauwen is knau-we en ver det is wie-t,
zeuren is mau-we en kwijt det is kwiet,
brommen is knaoje, een punt unnen to-mp,
kaantjes zien kaoje, en ruw det is lo-mp.

Babbelen is zoebele en rokken zien rök,
grabbelen is froemele en kalveren zien mök,
deken is dè-ke, kapelaan is kaplaon,
en weken zien wè-ke, een haan unnen haon.

Knollen zien knöl, een peer is un pè-r,
druiven zien druuve, geschreeuw is geblè-r,
petroleum is öllie en laag det is leeg,
meisjes zijn vröllie en braaf det is zeeg.

Snoepje det is snuupke, een haas unnen haos,
poepje is puupke, een mug is un knaos,
koken is köke, een huis is un huus,
stoken is stöke en herrie gedruus.

Kruipen is kroupe, een lijst is un liest,
stuipen zien stuupe en rijst det is riest,
slaan det is houwe en botten zien knö-k,
duwen is douwe, een boer unne bö-k.

Hitsen is stö-ke en haast det is host,
haken is hö-ke, een leunstoel is pröst,
laden is laoje en vuil det is drek,
maden zien maoje en precies det is krek.

Geen zin is nie zuuke, een koe is un maol,
ruiken is ruuke en zadel is zaol,
een kruisje is kruuske, bedorven is zoe-r,
w.c. is ut huuske, en onweer is schoe-r.

Eten is è-te en bollen zien bol,
eten is ok vrè-te, Arnoldus is Nöl,
't meeste is ut mè-ste, een kuit is un kuut,
't laatste is ut lè-ste en now is ut uut.

Het Kruisherenklooster te St. Agatha

Kruisherenklooster St. Agatha, 1992 (foto A. Pinckers).

Kiste-Trui heeft haar leven lang op de Mookerhei lopen zoeken. Als we de VVV mogen geloven, is ze daarmee tegenwoordig soms nog bezig. Ze wist niet dat er al die tijd aan de overkant van de Maas een schat heeft gelegen die tot nu toe bewaard bleef: in het klooster van de Kruisheren te St. Agatha zijn veel gegevens te vinden over Mook en Middelaar. Het klooster ligt op de westelijke oever van de Maas. Vanaf het klooster van St. Agatha gaat de Veerweg naar de Maas, alwaar men kan oversteken naar de Kop. Iets meer naar het noorden was er op de oostelijke oever een voetveer naar het huys te Middelaar. In vroeger tijden kon men bij laag water, de Maas was nog niet gekanaliseerd, zonder natte voeten te krijgen de overkant van de rivier bereiken. Het spreekt voor zich dat er regelmatig contact was tussen de Kruisheren en de ingezetenen van Middelaar en Mook. Zo kunnen we vandaag de dag nog de grafstenen van de twee Middelaarse drosten Schenk van Nydeggen in de kerk van de Kruisheren bewonderen. In deze publicatie zullen we in het kort de geschiedenis van het klooster van St. Agatha behandelen. In volgende publicaties wordt nader ingegaan op de relaties tussen de Kruisheren en de dorpen aan "gunne kant" van de Maas: Mook en Middelaar.

Rond 1300 werd er in het land van Cuijk een kapel gebouwd ter ere van de heilige Agatha (gestorven omstreeks 251; ze werd aangeroepen bij brandgevaar en bliksem). Vanaf het begin kreeg de kapel een functie toebedeeld, want er werden aflaatbrieven verleend: in 1315 door de bisschop van Luik en in 1342 door de paus in Avignon. In 1367 werd de kapel aan de orde van de Kruisbroeders geschonken. In de daarop volgende jaren werden de rechten en de plichten van de Kruisheren schriftelijk vastgelegd en kregen ze een lapje grond, dat vlak naast de kapel gelegen was. Van nu af aan namen de bezittingen, door schenking en door aankoop, gestaag toe en ontstonden er kloosterhoeven.

Vlak vóór de tachtigjarige oorlog (1568-1648) hadden de Kruisheren bezittingen in een gebied, dat ten westen van de Maas reikte van Wanroij en Beugen tot Linden en Katwijk, en aan de oostzijde van de Maas van Middelaar tot Hatert en Nijmegen. Behalve deze bezittingen hadden de Kruisheren nog recht op tienden onder St. Agatha en recht van half veergeld op het veer van Katwijk. Dat er in die tijd van voorspoed nauwe banden bestonden met het drostambt Middelaar blijkt uit het feit dat niet alleen drost Johan Schenk van Nydeggen in 1491 in de kloosterkerk begraven werd, maar ook zijn doch-

ter Lijffard (1484) met echtgenoot (1521) en zoon (1557), en zoon Arnold (1526), die eveneens drost van Middelaar was.

Mede omdat het Kruisherenklooster één van de weinige kloosters was in het land van Cuijk, werd het zorgvuldig bijgehouden archief een belangrijke geschiedkundige bron voor onze omgeving. Ook de bibliotheek groeide gestaag, maar in 1579 werd men gedwongen boeken af te staan voor de pas opgerichte universiteit van Leiden. Nederlands oudste universiteit heeft kennelijk niet al haar boeken op rechtmatige wijze verkregen!

De tachtigjarige oorlog, en met name de periode 1580 tot 1590, vormt een zwarte bladzijde in de geschiedenis van deze streek. De ene keer waren de Staatse troepen de baas en even later de Spaanse. Ondanks vrijgeleiden (sauvegardes), verstrekt door beide partijen, kreeg het klooster het zwaar te verduren. In het archief bevindt zich een sauvegarde van 6 augustus 1580, uitgeschreven door Gordt de Roede van Hekeren, hopman in Spaanse dienst onder Maarten Schenk van Nydeggen.

Aan de goede verstandhouding tussen de Kruisheren en de bewoners van het huis te Middelaar kwam een eind toen het laatste strategisch van belang bleek en een militaire bezetting kreeg. In datzelfde jaar 1580 had de Spaanse legeroverste Camillo Sacchini behoefte aan ruime paardenstallen bij het huis te Middelaar. Omdat hij geen goede bouwmaterialen kon krijgen besloot hij om gedeelten van het Kruisherenklooster te laten slopen. Alles wat niet als bouw materiaal geschikt was werd als brandhout gebruikt voor de open haard en de keukensovens. Hieronder volgt een verslag, opgesteld op 16 oktober 1628 door de schepenen van Cuijk.

Wij gemeijne Schepenen der Hooftbank des Lands van Kuijk, certificeren onder den Eedt die wij in aanvang dezer onzes Ampts gedaan hebben, waarachtig te zijn, dat zijne Majesteijt van Spangien Hooglofftelijker Memorie voor het Jaare van 1580 goet gevonden hebben de tot dwank van de Steden van Nijmegen en de Grave met Guarnisoen te bezetten ende te doen fortificeren het Vorstelijk Huijs van Middelaar op de Reviere van de Maaze naast die Geldersche zijde tegens over het Heerlijk Kloster en Godshuijs van St. Agatha onder de Ordre van de Cruisbroeders ende Regule van St. Augustijn, resor-

*Ick Goert de Roede van Hekeren van
wegen kon: maffiesteylt zu Hispanien in af-
wesent dess edelen und erevesten manhafften Marten
Schenk van Nideggen bestalter hopman in der besattunge
des husus Blienbeck, bekenne mit dessen breve van salut-
gade van passport dat ick vermitz dessen frie und gefriet
hebben dat Colster sant Ageten in der gerichtesbanck van
Kuyck gelegen, met allen des Closters thobehorigen ha-
ven, erven ende boulueden met sampt allen inwonneren
und guedman, gereede und ungerede, war die ock syn moe-
gen und gelegen können syn, nictes uhtgesundert. Beger*

Sauvegarde van 6 augustus 1580: Ick Gordt de Roede van Hekeren van wegen kon: maffiesteylt zu Hispanien in afwesent dess edelen und erevesten manhafften Marten Schenk van Nideggen bestalter hopman in der besattunge des husus Blienbeck, bekenne mit dessen breve van salutgade van passport dat ick vermitz dessen frie und gefriet hebben dat Colster sant Ageten in der gerichtesbanck van Kuyck gelegen, met allen des Closters thobehorigen haven, erven ende boulueden met sampt allen inwonneren und guedman, gereede und ungerede, war die ock syn moegen und gelegen können syn, nictes uhtgesundert. Beger

terende onder voorscr- Hooftbank ende onder het voorscr- Land van Kuijk gelegen; de Goeverneur Camillo Sachini ende de Capiteijnen ende andere Bevelhebbers op 't selve Huijs gelegd zijnde hebben toegelaten, ... dat de Soldaten tot Timmeringe van haar Baracquen Wagt- ende Sentinelhuijsen, ende voorts tot hare brandinge, in 't voorscr- Clooster... zouden mogen halen Balken, Ribben, Deuren, Vensterens, Solderplanken, Dakplanken, Schaliën, Glaseren, Brikken of Steenen, Paveijselen, alle soorten van Ijserwerk, ende voorts generalijk alle het geen hetwelk aan 't voorscr- Clooster was, zulk ook dat de Namensche Steenen daar met de Kerke geplaveijt was, uuytgebroken ende op 't voorscr- Huijs als men hedendaags aldaar nog zien kan, oock de Klokken gebragt zijn geweest, daar met 't selve Clooster tot zulke Ruine ende Destructie gebragt is geworden, dat er niet in zijne forme gebleven en is...

In dit document staat verder te lezen dat de Kruisheren geen middelen van bestaan meer hadden en dat ze uitweken naar Oeffelt en later naar Gennep. In Gennep waren ze relatief veilig omdat dit Kleefs gebied was en Kleef niet bij de schermutselingen betrokken was. In 1597 echter werd Gennep door een ernstige brand getroffen en nu gingen ook de roerende goederen van de Kruisheren in vlammen op. Tevergeefs probeerde men in Nijmegen onderdak te vinden. Op een gegeven ogenblik kon men in Grave een pand aankopen, maar al een paar jaar later, in 1602, moest men op last van de Gouverneur deze vestingstad verlaten. Uiteindelijk, bij het begin van het twaalfjarig bestand in 1609, kwamen de Kruisheren terug naar de ruïnes van het klooster te St. Agatha. Na de wederopbouw volgde een korte bloeiperiode, onderbroken door een tijdelijke uitwijk naar Kranenburg in 1637.

Toen de vrede van Munster, in 1648, eenmaal gesloten was liet Willem II (stadhouder 1647-1650) zijn hebzucht de vrije teugels en gelastte hij de goederen van het klooster in beslag te nemen. Deze was driffig van aard en miste de tact van zijn vader Frederik Hendrik (1584-1647). Door de vrede van Munster had Willem II minder kans zich als krijgsman te onderscheiden. Zijn inkomen uit losgeld daalde, evenals het aandeel uit de oorlogsbuit. Hij was

und gebeden derhalve van allen officiren, ruteren und knechten in kon: matt: dñjenste liggende, dat und datvorgevallene closter met den thobehoren guederen, erven und bouhaven myt sampt die inwonneren unbeschadiget willen laten bliven. Vortz die inwonneren velich und unverletzt tho water als tho lande willen passiren und repassiren laten. Sulckes doende byn ick jegen egens iedere der gebur tho verschulden geneget, datstjer Blienbeck den 6 august anno 1580, und sal dit.. tot spanne vanden ersten half jaer na daten van dessen breve. Goerd de Roede van Hekeren, hopman.

daarom niet te spreken over deze vrede... zijn losbandig leven moest bekostigd worden. Het gevolg van dit alles was dat de kloosterlingen opnieuw moesten uitwijken. De ironie wil dat ze hun toevlucht zochten in het huis te Middelaar, in 1580 versterkt met materiaal van het Kruisherenklooster, en na 1641 opnieuw zwaar versterkt door Frederik Hendrik.

Zoetjesaan mochten de Kruisheren naar St. Agatha terugkeren, maar de Staat had een onaangename verrassing in petto. Men had het volgende bedacht: elke kloosterling kreeg jaarlijks een toelage van honderd gulden. Tevens werd goedgunstig toegestaan dat het klooster de eigen goederen tegen een vastgestelde som van de Staat mocht pachten!

Aangezien elke overheid er dezelfde streken op na houdt kan de lever de volgende stappen zelf wel invullen: teneinde de jaarlijkse toelagen te beperken stond koning Willem I (1814-1843) niet toe dat er nieuwe leden in de kloostergemeenschap opgenomen werden. Bovendien zegde de koning het pachtcontract op.

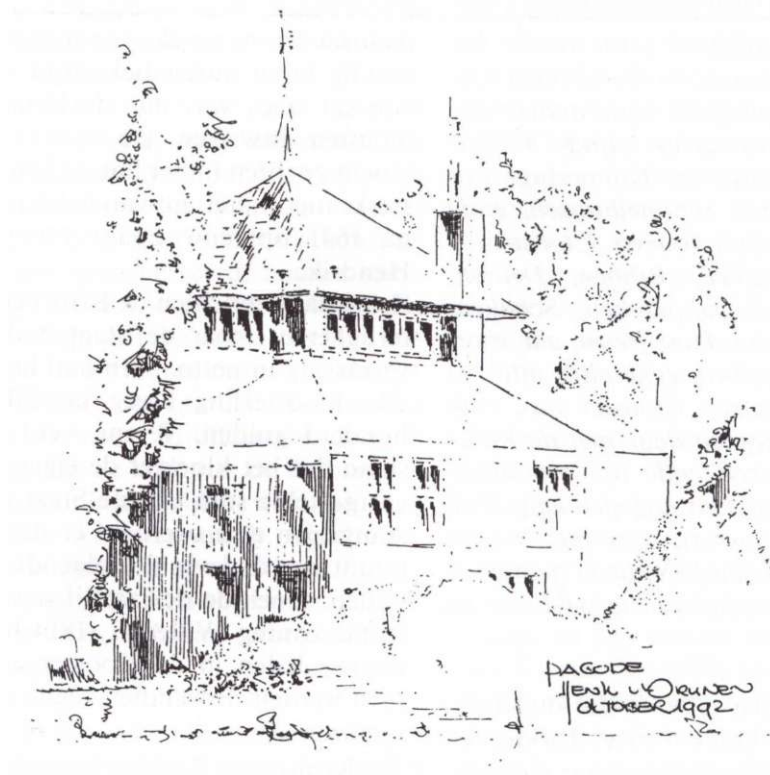
De Kruisheren hadden indertijd het pachtcontract onder protest getekend, en het protest in een notariële acte laten vastleggen. Het zou hen niet baten. In 1849 besloot het ministerie van Financiën om de goederen van de Kruisheren van de hand te doen. De Kruisheren protesteerden fel. De kwestie kwam in de anti-paapse Tweede Kamer. Uiteindelijk werd het geschil met de Staat der Nederlanden tot bij de Hoge Raad uitgevochten. Deze besliste dat het grootste deel van de, onrechtmatig verkregen, goederen verviel aan... de Nederlandse Staat. Het kloostergebouw met de kerk en de twee bijbehorende boerderijen, de boerderij de Paaïj en enkele losse stukken land werden aan het klooster gegeven.

Niet alle goederen vielen onder het in 1653 gesloten contract-onder-protest met de Staat. Enkele goederen, waaronder die te Middelaar en Mook, maakten geen deel uit van de Republiek der Verenigde Nederlanden en konden dan ook moeilijk door de Staat ingepalmd worden. In een volgende publicatie komen we hierop terug.

Bronnen:

H. Douma. Inventaris van het archief van het Kruisherenklooster 1371-1887. Rijksarchief in Noord-Brabant 1972.
Rond de Grenssteen 1990/16:6-10; 1991/17:8-13; 1991/20:106.

VERS GETEKEND

PAGODE

*De kleine tempel
op de steile helling
droeg Boeddha's oude stempel
onmiskkenbaar met zich mee,
voor dames aan hun wafels,
voor heren aan hun thee.*

*Nieuwe architecten
bedekten trapsgewijs,
eerst grijs dan wit
dan grijs, de schenkerij,
ontnamen ons de balustrades
en de vergezichten op de hei.*

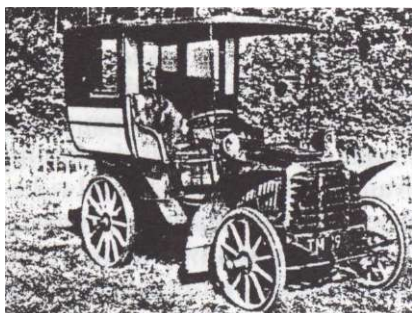
Sijmen Nidorp

Motorrijtuigen, een nieuw gevaar op de weg

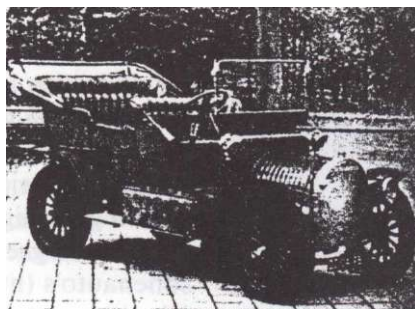
Motorrijtuigen: sinds ongeveer 1850 rijden ze rond. De eerste, bij voorbeeld een stoomdiligence uit 1854, of de Franse Panhard-Levassor B1 uit 1899, leken nog veel op een koets, het rijtuig van weleer. De Nederlandse Spijker (1906) en de Amerikaanse T-Ford (1908) begonnen al wat meer auto te lijken. Pas in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw werden de motorrijtuigen voor onze ogen herkenbaar als auto's, zoals de Engelse Austin Seven (1922), of de Franse Citroën 11 Légère (1935). De eerste elektrische tram in Nederland werd in 1890 in gebruik genomen door de Haagsche Tramweg Maatschappij. De motor werd gevoed door accu's. Deze tram reed tussen Den Haag en Scheveningen. In 1899 startte tussen Haarlem en Zandvoort de eerste vanuit een bovenleiding gevoede tram. Deze behoorde aan de Eerste Nederlandsche Electriscbe-*Tram* Maatschappij. In 1913 werd de stoomtramlijn van de Maas-Buurtspoorweg tussen Nijmegen en Venlo in gebruik genomen, in 1934 vervangen door dieseltrams.

Een periode van wennen en aanpassen

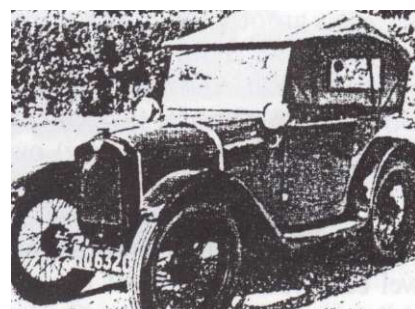
Motorrijtuigen: eenmaal uitgevonden en tot voertuig gemaakt, waren ze vooral in het begin een gevaar op de weg. Deze technische vernuftigheden verstoorde toen niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk de rust: veel mensen hadden tijd nodig om te wennen aan de mogelijkheden, ze moesten op verantwoorde wijze leren omgaan met de automobielen. Niet-automobilisten moesten hun gedrag op de weg aanpassen, ook in dorpen als Mook en Middelaar. Men kon van lieverlede niet meer zomaar oversteken, of links van de weg rijden. Voor dit laatste deelde agent Koenders in Mook onder meer op 15 april 1931 een bekeuring uit aan koopman Hendrik Heijning uit Nijmegen. Bekeuringen werden een gewone zaak en aanrijdingen kwamen herhaaldelijk voor.

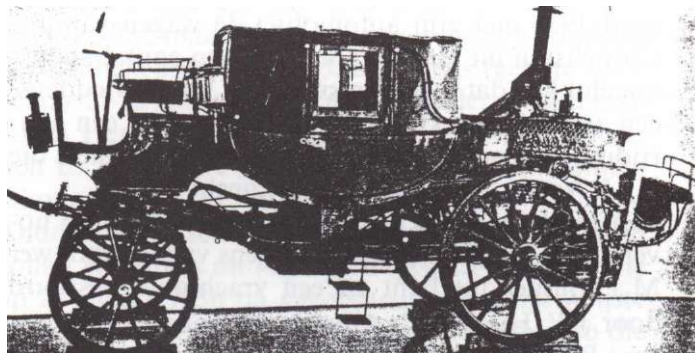
een Panhard uit 1899

een Spijker uit 1906

een Austin uit 1922

een stoomdiligence uit 1854

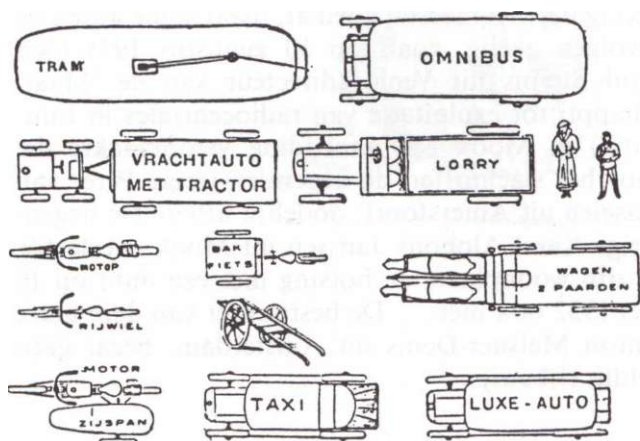
Op 23 januari 1922 werd J.H. Hendriks in Mook aangereden door J.W. Thunnissen uit Nijmegen, op 13 juli 1934 kwam de Mookse timmerman J.G. Claassen (geb. 18-04-1869) met zijn fiets onzacht in aanraking met de auto van James Knight uit Amsterdam. Het zijn slechts enkele voorbeelden van de lange rij grote en kleinere ongevallen die alleen al in Mook en Middelaar gebeurden in deze periode. Gelukkig liep het meestal goed af, maar soms waren de gevolgen akelig, zoals op 10 augustus 1931 toen Emil Steijns uit Venlo (directeur van de 'Maatschappij tot exploitatie van radiocentrales in Limburg') in Mook een aanrijding veroorzaakte die voor het slachtoffer, de negentien-jarige Peter van Haselen uit Amersfoort, dodelijk afliep. De negenjarige Karel Alphons Janssen uit Mook overleefde in zijn woonplaats de botsing met een auto op 10 mei 1932 ook niet... De bestuurder van deze auto, Anton Meisner-Denis uit Amsterdam, bezat geen geldig rijbewijs.

Veel aanrijdingen tijdens de jaren dertig

Bij de meeste aanrijdingen in Mook en Middelaar waren mensen van elders betrokken. Zij waren voor zaken op doorreis of brachten hun vakantie in de omgeving door, ze logeerden misschien in hotel De Plasmolen. Maar ook plaatselijke bewoners ondervonden nogal eens hinder van de nieuwe voertuigen.

Ene Johan Driessen uit Groesbeek reed op 1 september 1930 met zijn motorrijwiel tegen de auto van A.G. van der Grinten. De vrachtauto's van Bernard van den Broek uit Haps en Willem Kersten (geb. te Middelaar 27-10-1911) uit Katwijk botsten op 3 januari 1931 op de Groesbeekseweg bij de kalkzandsteenfabriek op elkaar. Mr J.H. Arnold uit Arnhem (geb. te Eijsden 1898) bracht in Mook de veiligheid van het verkeer in gevaar en reed op 20 april 1931 met zijn automobiël de wagen van J.T. Cornelissen uit Heumen aan. Na een aantal andere ongelukken dat jaar, veroorzaakte Johan Meddens, een zaadteler uit Nunhem, op 24 oktober een aanrijding ten nadele van de 27-jarige Theo Lamers die bij J. Vos in Mook landbouwknecht was.

Van een botsing op de Rijksweg te Mook op 6 november 1931, tussen de luxe wagens van landbouwer M.J. Burger uit Echt en een vrachtauto bestuurd door J.W. Hupkes uit Amsterdam, maakte politieagent Beker een schetstekening die vervolgens aan de hoofdcommissaris van politie te Amsterdam werd gestuurd. Voor het reconstrueren van verkeersongevallen waren er ook rubberstempels in de handel. De gemeente kreeg een aanbieding van stempelfabriek-drukkerij-graveerinrichting De Vries & Co. uit Utrecht: een serie van achttien stempels voor slechts f 3,-. Een stempelpakket kon daar eventueel worden bijgeleverd voor 40 cent.

Op 28 juli 1932 werd de zes-jarige Paultje Vos, het zoontje van stationschef Paul Vos uit Mook, aangereden door de Blerickse garagehouder Willem Gommans. Gelukkig bleek dat het ongeluk deze keer redelijk goed was afgelopen. Ook paard-en-wagens werden soms over het hoofd gezien, hoewel die toch groot genoeg waren om te worden opgemerkt. Bij de Heumense molen zag op 1 april 1933 Johan Nijholt zo'n voertuig blijkbaar te laat. Ook Gijsbert de Graaff (gezaghebber Binnenlandsch Bestuur Nederlandsch Indië) overkwam iets dergelijks toen hij op 29 juli 1933 de Mookse landbouwer H.M. van Kesteren met diens cultivator aanreed. Anderzijds waren bestuurders van karren kennelijk wel eens van mening dat het snelverkeer maar aan de kant moest gaan staan. G. Voet uit Mook veroorzaakte op 26 juli 1933 met zijn hooiwagen een aan-

MOTOR- EN RIJWIELWET.

LEGES RIJBEWIJS A
2.- gld.
voor het besturen van motorrijtuigen op meer dan twee wielen.

Geldig tot en met 24 November 1931.

Afgegeven aan Loonis, Elisabeth Petrus
van der Janna

oud 12 jaren, wonende te Mook en Middelaar
Hotel "de Kruisden" B.B.

Maastricht, den 22 November 1931.

De Commissaris der Koningin in de provincie Limburg,

[Handwritten signature]

Jaarnummer 3079

D-42-9410-29

rijding met de motor van koopman Willem ten Haaf uit Ottersum, vooral ten nadele van de laatste. We sluiten dit relaas af met een auto-ongeval op 23 maart 1934 ter hoogte van het café van J. van den Berg in Plasmolen, waarbij autobestuurder Th. Eichhorn uit Utrecht betrokken was. Het zijn slechts enkele voorbeelden uit de lange rij aanrijdingen en ongelukken die zich in het beginnende 'auto-tijdperk' in Mook voordeden.

Het rijbewijs

Erg verwonderlijk was dat grote aantal ongevallen niet, als men bedenkt dat de rijvaardigheidsproef in die jaren bestond uit "gedurende eenige tijd onder toezicht van den deskundige met een door hem (haar) bestuurd motorrijtuig door een bebouwde kom" te rijden. Het kwam ook wel eens voor dat iemand "een eindweegs" moest rijden om in de woonplaats van de deskundige te komen. "In zo'n geval", schreef een ambtenaar bij de kantongerechten te Arnhem op 4 juni 1928 aan de burgemeester van Mook: "is het wenschelyk een dergelyk bestuurder zooveel mogelijk ongemoeid te laten"... De rijbewijzen waren rond 1929 twee jaar geldig; voor een nieuw moesten vier tot zes weken vóór het verlopen van het oude, formulieren worden aangevraagd bij de gemeente. De oude exemplaren stuurde de burgemeester naar de commissaris der koningin in Maastricht. Vanaf 1931 was het aantal rijbewijzen gestadig gegroeid. Het Nederlandse rijbewijs kon groen, geel of blauw zijn. Blauw was voor personenauto's (nu rijbewijs B-E). Het moest voorzien zijn van naam, woonplaats en pasfoto van de houder en het kostte 75 cent.

Tijdens de eerste helft van 1935 werden in Mook en Middelaar achttien rijbewijzen uitgegeven, onder andere aan: G.A. de Best, H.Ch. de Best, J. Derks, P.J.H. Derks, J.A. van Hezewijk, Th.J. Koenders, H.H. Siebers, A.J. Vos en J.L. Vos. Enkele van de rijbewijzen uit de jaren dertig zijn in het Mookse gemeentearchief bewaard gebleven, onder meer dat van Gerard Ant. de Best, 27 jaar (uit 1935), van ene Elisabeth Petronella Doonis, 32 jaar en wonende in hotel De Plasmolen (1931) en dat van Hendrik H. Siebers (uit 1930).

Enkele voorschriften voor motorrijtuigen

Op 24 april 1926 werden in het "Internationaal Verdrag van Parijs" voorschriften vastgesteld voor motorrijtuigen. Deze werden ook afgedrukt op de achterzijde van het aanvraagformulier voor een internationaal rijbewijs van de A.N.W.B.-Toeristenbond voor Nederland (te 's-Gravenhage en Amsterdam, met bijkantoren in Arnhem en Maastricht en een agentschap in Enschede). Het motorrijtuig moest voorzien zijn van: een stuur, remmen, verlichting, toeter, rubberbanden (in 1935 vervangen door luchtbanden), kenteken, fabrieksnummers, naam van de bouwer van het onderstel en bovendien een inrichting waardoor de gassen geluidloos konden worden uitgelaten. Het bedieningsapparaat moest er op gericht zijn, zoveel mogelijk gevaar voor het verkeer door brand of ontploffing te voorkomen, het de zodanig te werken dat het motorrijtuig niet zou verschrikken door gedruis, rook of geur. Voog een motorrijtuig meer dan 3500 kg, dan moest het tevens voorzien zijn van een achteruitrij-inrichting, een apparaat om teruglopen te beletten en een spiegel om achteruit te kunnen kijken. Voor lichtere wagens was dat blijkbaar nog niet nodig...

Overtredingen in het verkeer

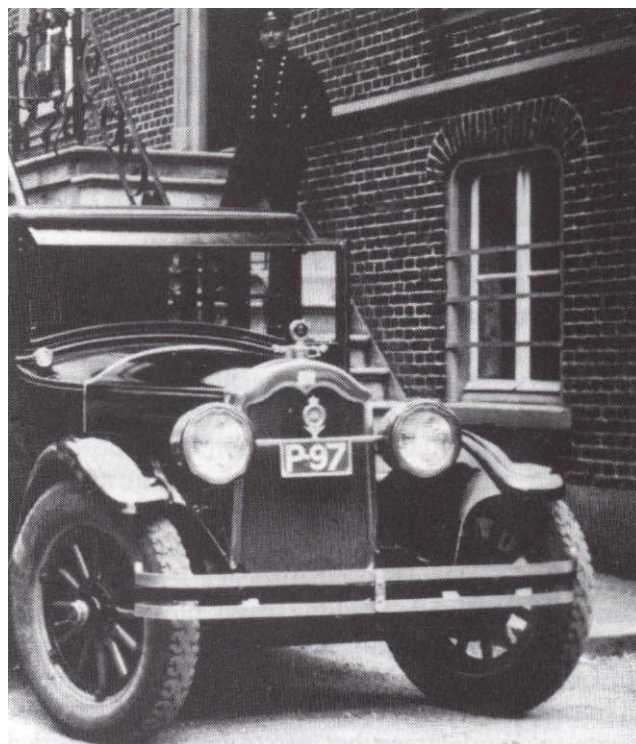
Gezien het "Register van processen-verbaal, 1893-1934" van Mook, kwam rijden zonder verlichting veelvuldig voor in de jaren twintig en dertig. Op 28 september 1930 verbaliseerde de Mookse agent Koenders onder andere Gerard Kool (geb. te Amsterdam 17-12-1911) uit Afferden (L.) voor deze overtreding. En in gezelschap van collega A.J. Beker bekeurde Koenders op 1 augustus 1931 boekdrukker Peter J. Schoth (geb. 20-12-1898) uit Boxmeer wegens rijden zonder licht. Ook de voorgeschreven maximumsnelheid werd lang niet altijd in acht genomen: vele automobilisten ontvingen een bekeuring voor het negeren hiervan. Het kon wel eens gebeuren, dat een bestuurder door de hoge snelheid zijn automobiel niet meer geheel in de hand had, zoals een zekere Arie Kuiper uit Nijmegen die op 11 augustus 1931 met een smak tegen het zusterklooster in Mook tot stilstand kwam. . . Eveneens vanwege "slippen" overkwam op 9 april 1932 Johan Tuinstra (rector van het sanatorium te Horn) een auto-ongeluk in Mook.

De ijverige politieagenten postten op bepaalde dagen kennelijk speciaal om de mensen er op te wijzen

dat ook in een dorpje als Mook wel degelijk een maximumsnelheid van kracht was. Bij de controles op 8 juni 1922, 2 augustus 1931, 30 mei en 21 november 1932 werden telkens zo'n negen of tien personen alleen hiervoor bekeurd. Gewoonlijk waren de overtredders niet uit de naaste omgeving afkomstig. Zij kwamen uit plaatsen als Amsterdam, Zutphen, Deventer, Eindhoven, Tilburg, Nijmegen, Roermond. Het was dan ook opvallend dat in november 1932 maar liefst drie mensen uit Middelaar werden bekeurd: Antoon J. Lemmens (geb. te Middelaar 17-12-1884), smid en caféhouder aldaar, econoom Hendrik F. Rochus Berger en kweker Heinrich E. Peters. De vier overigen waren uit Gennep afkomstig.

Andere processen-verbaal werden uitgedeeld aan Johan H. Albers uit Nijmegen (geb. 21-03-1901), die op 22 maart 1930 na gegeven signalen niet wenste uit te wijken voor een achter hem rijdende auto die op de Rijksweg bij Moll tussen Plasmolen en Mook wilde passeren. En op 27 januari 1931 aan Johan van de Vlucht uit Lisse, omdat hij passeerde: achter een stilstaande tram (bij Plasmolen) had hij moeten wachten. De tram vormde wel vaker een obstakel, soms onnodig zoals op 8 mei 1931, toen Johan Cox uit Gennep van de Maas-Buurtspoorweg met 'zijn' tram de doorgang versperde van de weg tussen de Dorpsstraat (nu Kerkstraat) in Mook en de Rijksweg, tot hinder van Scheerboom die eigenaar van die weg was.

Het motorvoertuigenverkeer groeide gestadig en geleidelijk aan leerde men er mee leven. Overtredingen en ongelukken zullen altijd blijven voorkomen, maar de meeste mensen houden toch rekening met de mogelijkheden en beperkingen die de auto en het wegverkeer omvatten.

Een heel bekende automobiel uit 1926 met veldwachter Beker (foto uit Oude Ansichten F. van Kuppeveld)

Sancho Dávila

Afrekening in Friesland (5)

De veldtocht naar Friesland in 1568 is uitvoerig door velen beschreven. We hebben niet alleen de beroemde kroniek van Mendoza, die bij de ruitserij dienst deed; ook twee regimentsaanvoerders, Ulloa en Londono hebben hun belevenissen vastgelegd en Antonio de Trillo en Pedro Conejo waren er bij. Vijf verslagen van ooggetuigen, die elkaar aanvullen, naargelang ieders rol in de gevechten. Tenslotte hebben we de - inmiddels uitgegeven - verslagen van Alva aan de koning: daarin vinden we de grote lijn terug. Het was midden zomer en erg warm, toen het grote leger van Alva vanuit Deventer naar het noorden marcheerde om af te rekenen met Lodewijk van Nassau, de overwinnaar van Heiligerlee.

Die had intussen zijn kamp opgeslagen rond de stad Groningen, "int Clooster Selwart an der Reyde ende aen het Damsterdiep". De abdij Selwerd of Siloë was een groot dubbelklooster van Benedictijnen met hoofdzakelijk nonnen en een abt en enkele paters. Ze hadden een groot landbouwbedrijf en een enorme veestapel: een ideale plek voor Lodewijk, om zich met zijn staf te laten verzorgen. Hij had wel een poging gedaan om de stad zelf door list te bemachtigen. Winsemius meldt: *"Hij heeft sestien soldaten vande couragieusten, die met linnen hemden heur wapenen bedeckt hadden, aen de Poorte ghesonden om inde Stadt te gheraken. Maer alsoe de aenslach ontdekt ende eenighe der soldaten dootgeslagen ende ghevangen wierden, is Graef Lodewijck teruggetrokken"*. Bij gebrek aan zware kanonnen zat er voor hem niet anders op dan Groningen te belegeren, maar *"vermits hij so sterck niet en was dat hij oock de Zuyder-quartieren beseften conde, is deselve daghelijks meer ende meer uyt Drenthe versterkt"*. Dat waren de troepen van Vitelli en andere, door Alva gestuurd. Tenslotte kwam Alva zelf uit het zuiden aanzetten. In Rolde werd de hertog door Vitelli opgewacht met het bericht, dat ook Lodewijk op versterking zat te wachten: de graaf van Hoogstraten met ruitserij en schutters, door Oranje geronseld.

Omdat Alva's troepen door twee lange dagmarsen erg vermoeid waren, besloot hij toch een rustpauze in te lassen. Daarbij gebeurde er iets bijzonders. Om vier uur in de middag werd plotseling alarm geslagen. De roep ging door het kamp, dat de vijand er aan kwam. Mannen renden rond en hitsten elkaar op voor de strijd. Alva zelf, zo schrijft Mendoza pakkend, greep het eerste het beste paard en ging op verkenning uit. Hij merkte al gauw, dat er niets loos was en terugkerend in het kamp, riep hij

de mannen op appel en hield een formidabele donderpreek over de hetze die hij nu zelf had meege maakt. *"Daarmee hebben jullie de graaf van Aremberg overdonderd en wat was het gevolg? Een schandelijke nederlaag die niet nodig was. In de oorlog is het veel belangrijker orders af te wachten dan erop los te stormen. Wie de chaos en het tumult hier vanmiddag heeft gezien, zal niet geloven, dat dit het beroemde leger van de hertog van Alva is! Blind is de overmoed van de massa en ze leidt meestal tot mislukking. Alleen met goed beleid zijn jullie onoverwinnelijk. Ik eis volledige discipline en zal die met kracht handhaven."*

Die toespraak bracht de schrik erin. Ze heeft het succes van de expeditie niet weinig bevorderd. Ook Sancho Davila heeft de scène meegemaakt en hij zou er zelf in Mook zijn voordeel mee doen.

Groningen ontzet

De volgende dag om drie uur, bij het eerste morgenkrieken, brak Alva op. Zelf ging hij in de voorhoede met de bereden schutters van Davila en Montero en de overige musketiers op wagens, zodat ze uitgerust bij de vijand zouden komen. Daarachter marcheerde de rest van zijn troepen. Toen Alva rond tien uur de stad Groningen naderde, zag hij dikke rookwolken opstijgen uit de abdij Selwerd, die Lodewijk had ontruimd en aangestoken. Hij had zich teruggetrokken in zijn verschansing aan het Damsterdiep. Zonder halt te houden marcheerde het leger door Groningen en stelde zich dichtbij de vijand in slagorde op. Na een uitdrukkelijk bevel, dat niemand een vin zou verroeren, ging Alva met zijn staf de situatie verkennen. Hij gaf er later aan Filips een uitvoerig verslag van: het zag er niet best voor hem uit. Het Damsterdiep was niet doorwaadbaar en de twee bruggen, versterkt met torens, waren door de vijand bezet. Aan de ene kant van zijn kamp had Lodewijk een hoge schans gemaakt waarop zijn geschut stond opgesteld, en aan de andere kant lagen plassen of moerassen. *"Ik voelde mij erg bedrukt, omdat het niet mee zou vallen die vesting aan te grijpen. Maar als ik deze kans liet schieten, zou de oorlog lang kunnen duren, wat ook niet in het belang van Uwe Majesteit was"*. Urenlang bleef Alva aarzelen en overleggen en ondertussen liet hij door de schutters van Gaspar Robles een stenen gebouw bij een der bruggen bemachtigen. Ook beval hij Davila en Montero een eind stroomafwaarts de rivier over te steken om van daar uit schermutselingen te beginnen.

Het strijdtoneel in Friesland, uit de atlas van Abraham Ortelius: *Theatrum Orbis terrarum* (1570)

Van een gevangen genomen vluchteling hoorde hij toen, dat Lodewijk zich klaar maakte om te vertrekken. Rond zes uur kwamen er meer tekens van vertrek en daarom besloot Alva met volle kracht aan te vallen. Op beide houten bruggen waren brandstapels aangebracht, waar bij hun nadering de vlammen uitsloegen. Maar dat kon de Spaanse "Furia" niet tegenhouden. Velen renden eroverheen "met brandende baarden en kleren", anderen gingen door het water dat tot hun hals reikte. Ook wisten ze nu wat bootjes te bemachtigen om over te komen en de wegtrekkende troepen te achtervolgen. Echt hard gevochten werd er niet. Lodewijk die met de ruitery de achterhoede vormde, trachtte hen met korte charges op te houden. De kroniek van Friesland meldt nog: "Graef Lodewijk is daerbij zijn Peerdt onder het lijf afgheschoten, dan is hij op een ander corts gestelt, waardoor hij het leeven behouden heeft". Volgens deze Nederlandse schrijver was de onwil van zijn soldaten om te vechten de reden, dat Lodewijk nu wegtrok. Volgens het rapport van Alva werd het een ordeloze vlucht, waarbij men wapens en zelfs kleren wegwierp in een algemeen "sauf qui peut". "Er stierven velen, hoewel het er veel meer hadden kunnen zijn, als ik vroeger was begonnen. Maar dat kon niet, omdat ik die tijd nodig had om uit te vinden, wat hun plannen waren". De nacht maakte een einde aan de achtervolging. Sancho de Londono merkt spijtig op: "Als de nacht niet zo spoedig was ingevallen en de rivier ons niet zo had

gehinderd, zouden wij die dag hun kracht al ten volle hebben gebroken. Maar de Goddelijke Gerechtigheid stelde de straf voor hun boosheid niet lang uit".

De slag bij Jemmingen

De volgende morgen ging Alva weer op pad en liet alleen een deel der ruiters in Groningen achter, omdat zij in dat drassige land toch niet veel nut hadden. Die avond kwam hij in Slochteren aan, "en toen wist ik niet waarheen, omdat ze geheel verdwenen waren. Ik sloge mijn kamp op en stuurde bereiden patrouilles uit, om de vijand te zoeken." Drie dagen later schreef hij uit Slochteren aan de koning: "Pas vandaag heb ik gehoord, dat zij aan de oever van de Eems zitten, in het gebied van de graaf van Emden." Dezelfde nacht nog brak hij op en trok voorzichtig oostwaarts, over Heiligerlee en Wedde naar Reegen of Reeden in het prinsbisdom Münster, tegenwoordig Rhede geheten. Daar lag de noordelijkste brug over de snelstromende Eems. Alva prees zich gelukkig dat Lodewijk die brug niet had bezet: het was zijn enige ontsnappingsroute naar Duitsland. Nu zat hij in de fuik gevangen of, zoals Alva het uitdrukte: "onder op de bodem van de zak". Dollard en Eems vormden een soort schiereiland met erop enkele dorpen, waaronder Yemegem of Jemmingen, tegenwoordig Jemgun geheten: daar had Lodewijk zich verschanst. De weg naar het zuiden werd nu door Alva's leger afgesneden, vluchten kon niet meer! Het zou erop of eronder worden.

Wellicht heeft Lodewijk met opzet deze lokatie gekozen, om zijn onwillige huursoldaten te dwingen tot vechten uit puur lijfsbehoud. In elk geval had hij ook ditmaal een sterke positie weten te vinden. Zijn infanterie stond weer opgesteld in twee grote carrées, in de rug en aan zijn linkerkant gedekt door de Eems, waarover bevriende schepen uit Emden nog munitie en versterkingen konden brengen. Rechts stond de ruitery gereed en de toegangsweg vanuit het zuiden was geflankeerd met aarden wallen, waarop vijf stuks veldgeschut en vele musketiers. Aan weerszijden van de weg was het terrein polderachtig en doorsneden met sloten. Men kon de wijde omgeving onder water zetten door de sluizen te openen, die bij vloed het Noordzeewater moesten tegenhouden dat via de Dollard en de vrije Eemsmonding landinwaarts drong. Daarmee waren Lodewijks soldaten ook bezig toen Sancho Davila, als verkenners voorop trekkend, hen met zijn ruiters verraste. Sancho stuurde een van zijn mannen terug, om Alva te alarmeren en begon de vijand bij zijn werk te hinderen. Op dit slechte nieuws begon Alva te twijfelen, of het wel raadzaam was hier verder te trekken. *"Daarom ging ik zelf op verkenning uit om te zien of we voordelig slaags konden raken"*, schreef hij aan Filips. Toch kreeg Davila opdracht om met Montero en vierhonderd ruiters de schermutselingen te beginnen. Twee commandanten, Londono en Romero moesten volgen met alle schutters te voet, rond 1800 man, maar de grote hoop piekeniers was nog onderweg vanuit Reeden. Alles moest over de smalle dijk, waarop met moeite zeven man naast elkaar konden lopen. Het zou nog uren duren, voor alle tienduizend aanwezig konden zijn. Alva wilde met schermutselingen de vijand bezighouden en tijd winnen vóór de grote botsing. Alle aankomende vendels kregen bevel, zich stil te houden en zich te verbergen achter dijken en rietkragen.

Geleidelijk aan werden de schermutselingen steeds feller. Lodewijk was in het begin erg omzichtig en beperkte zich tot salvo's van het veldgeschut en de schutters. Maar toen de uren verstreken en het gros van Alva's leger niet verscheen, werd hij wat driester. Hij deed steeds fellere uitvallen en Londono raakte in het nauw. Hij liet Alva vragen om piekeniers te sturen, maar die weigerde. Het was zijn opzet om Lodewijk te tergen en uit zijn sterke positie te lokken: de dijk op en de polder in om dan, bij die chaos, over hem heen te vallen. Hij beval daarom Londono om maar vol te houden en zo nodig wat terug te wijken. Maar die begreep dat spelletje niet. In zijn eigen kroniek schreef hij: *"dat daartoe geen reden was en zo hij hem gehoorzaamde, zou hij dat niet kunnen doen zonder groot verlies."* Ook toen Alva hem voor de tweede maal aanraade zich terug te trekken antwoordde hij: *"dat er geen gevaar was bij te blijven, maar wel bij te gaan"*.

Toch lukte Alva's plan. Lodewijk had eigen verspiegelingen in bootjes op de Eems. Die zagen de verborgen hoofdmacht van Alva niet en meldden, dat er alleen die paar duizend schutters waren. Lodewijk dacht dat het hoofdleger dan wel door de inundaties onderweg zou zijn opgehouden en wilde daarom alvast met deze groep afrekenen. *"Plotseling kwamen de twee carrées met ontplooiden vaandels en vrij wat stoutmoedigheid over de weiden op ons los"*, schreef Londono. Hij weerde zich verwoed met onafgebroken salvo's en ruiterscharges. Dit was het moment, waarop Alva gewacht had. De trompetten schalden en van alle kanten kwamen de vendels te voorschijn. De cavalerie bemachtigde in felle aanvallen het vijandig geschut, de piekeniers drongen in gesloten formatie op. *"Zij bestormden de schansen met zo'n kracht als men nooit eerder had gezien"*, schreef Alva later aan de koning. Na enige tegenstand sloegen de verdedigers op de vlucht, maar waarheen? Bootjes waren er te weinig, ze werden overbeladen en zonken en wie zo in het water sprong had ook weinig kans. De achtervolging werd nu een massaal bloedbad, want de losgelaten Spanjaarden gaven geen kwartier: *"Het moorden duurde tot de avond en werd de volgende dag weer voortgezet, omdat velen zich verstopt hadden in de sloten en de turfkuilen en tussen het riet. Maar dat baatte hun niets, omdat ze allen in de handen vielen van de uitvoerders van Gods gerechtigheid"*, meldt Londono laconiek.

Ook Alva schrijft, dat er meer aan 700 gesneuveld of verdronken zijn tegen een tiental eigen verliezen. *"Zestien stuks geschut en alle vaandels werden buitgemaakt behalve vier, die de zee opdreven"*. De drie leiders ontkwamen. Hoogstraten was twee dagen eerder vertrokken en de graaf van Culemborg liet Lodewijk schandelijk in de steek. Hij vluchtte tijdens de slag met de gehele ruitery. Lodewijk ontsnapte over de Eems *"met achterlating van zijn harnas en schoenen, die men mij gebracht heeft en die door zijn gevangen lijfknecht herkend zijn"*. In de Nederlandse kroniek van Winsemius wordt de nederlaag weer toegeschreven aan de lafheid van de Duitse huursoldaten, *"die meinden dat zij door den vijandt verschoont souden worden, maer die heeft se alle gematst ende dootgheslagen."* Pieter Bor probeert nog de eer te redden van Lodewijk *"die hen ernstig vermaende dat zij haer beste souden doen. De victorie stond in haerluyder handen, waer 't maer dat zij moet grepen ende hare vijand dapper aenvielen. Maer hoe meer hij se vermaende en int herte sprak, hoe meer se verflauwden en bevreesd werden. En als het tijd was om te vechten, so begonnen sij om geit te roepen. Graef Lodewijk heeft hem langen tijd als een dapper Held seer vromelijck ghequeten, maer siende dat hij van de sijnen meest veriaeten werde en bijna bloot stond, is oock ghenootsaekt gheworden hemselfen te solveren ende noch self het geschut voor de letste reise aenstekende, is in een kleyn schuytjen getreden en daermee overgevaren nae Oost Vrielandt toe"*.

De Slag bij Jemmingen, gravure van Frans Hogenberg, uit Baudartius: Afbeeldinghe van alle de Veldslaegen (Amsterdam 1616). Het Latijnse onderschrift luidt in vertaling:

Zo dan bereidde de woeste Alva zijn legers, en zelf

Ging hij met massa's goed getrainde soldaten achter

Lodewijk van Nassau aan, die ofschoon hij te paard vurig

Stand hield, toch met zijn mannen in de maalstroom verdween.

Bij de Duitse uitgave staat als onderschrift:

Nachdem von Groningen uitt weitt Erhell't Graf Lodwich feldt und streit

Hatt der von Alva all sein macht

Daran gelagtt, mitt heeres Krafft

Und seine viandt all verjagt

Dan verretterej seie hatt verzagtt

Die dhamals woll belonett ist

Den deutschen zu derselber frist.

*Hic gestis parat arma ferox Albanus ipse
Instruit huc copias veterano milite cinctus*

*Nassovium insequitur Ludovicum, qui licet acer
Staret equo, socius se miles gurgite mergit*

Na de slag

Een gewonnen slag is nog geen gewonnen oorlog. Dat beseftte Alva terdege, toen hij zijn rapport voor koning Filips schreef in de tent van Lodewijk, waar hij zijn intrek had genomen: *"Ik dank God dat Hij Uwe Majesteit van deze vijanden verlost heeft. Ik heb er mijn uiterste best voor gedaan. Hopelijk helpt het om de lieden, die nu in Duitsland worden gersonseld, af te schrikken. Als ze toch nog durven te komen, hoop ik met Gods hulp weer het zelfde te doen."*

Alva kreeg dagelijks berichten over de vorderingen van Willem van Oranje en hij had haast, om weer naar het zuiden te komen. Daarom legde hij een andere opdracht van de koning naast zich neer. Na de nederlaag van Heiligerlee had Filips hem, op advies van zijn Friese raadsheer Joachim Hoppers, voorgesteld om meteen ook Emden te gaan bestormen: *"dat Genève van het noorden, die wijkplaats van ketters en vluchtelingen uit Friesland, Holland en mijn andere landen"*. Alva was wel zo wijs, dat nu niet te doen. Evenals de slag bij Dalen was ook die van Jemmingen weer buiten de landsgrens geleverd. Er waren al genoeg protesten en acties uit Duitsland te verwachten. Hij had er nu ook geen tijd voor, al zou men later dit gemis inderdaad betreuren. Hij beperkte zich er toe om Groningen zo goed mogelijk te versterken en wilde bij Delfzijl een nieuwe stad stichten met een grote haven om Emden de loef af te steken. Daarna keerde hij terug naar het zuiden.

Maar eerst nam hij nog een harde tuchtmaatregel. Soldaten van het tercio van Sardinië, dat bij Heiligerlee zo uit de band was gesprongen, hadden na Jemmingen weer problemen veroorzaakt. Op de terugweg hadden zij in de buurt van de abdij Heiligerlee verschillende gehuchten geplunderd en in brand gestoken. Het was een brooddronken wraak-

neming voor de misleiding en tegenwerking van de bevolking bij hun nederlaag in april. Alva ontbond nu het hele regiment en verdeelde de manschappen lukraak over de drie andere tercio's. Londono schrijft: *"Men kent de reden niet van deze harde maatregel, ofschoon men wel begrijpt, dat de hertog zeer kwaad is op dit regiment."* Het was de hardste straf, die men bedenken kon: hij ontnam hen hun eer: elk tercio vormde een hechte gemeenschap, waarin de gezamenlijk doorleefde gevaren en de behaalde successen eindeloos stof leverden voor verhalen en legenden en leidden tot levenslange vriendschappen.

Maar Alva kon geen ongebondenheid in zijn leger dulden, want de confrontatie met Willem van Oranje zelf stond voor de deur en daarbij zou hij uiterst behoedzaam te werk moeten gaan. In zijn rapport aan Filips legt hij ook veel nadruk op deze trouw aan de bevelen en noemt met name een tiental officieren, die zich bijzonder onderscheiden hadden en voor speciale beloning in aanmerking kwamen. Voor het eerst duikt hier ook de naam van Bernardino de Mendoza op, maar aan het hoofd van de lijst staat toch weer: *"Sancho Davila, die bij alle operaties vooropging"*. Twee dagen na de slag had Sancho met een groep ruiters nog poolshoogte genomen aan de andere oever van de Eems, maar was daarbij vanaf een kasteel met musketvuur bestookt. Gelukkig bleef hij ongedeerd.

Voornaamste bronnen voor dit artikel:

B. de Mendoza: Comentario de lo sucedido 1592.

A. de Ulloa: Comentario de la guerra 1569.

S. de Londono: Comentario uitg. Fruin, 1892.

A. de Trillo: Historia 1592.

P. Conejo: Sumario de las Guerras 1577.

P. Winsemius: Chronique de Friesland 1622.

P. Bor: Oorsprongh Nederlandsche oorlogen 1621.

Collectión documentos ineditos, torn. 37.

Grenssteentjes

Oude personenauto's gezocht

Voor publicaties en het archief van onze heemkundekring zoeken we foto's van oude auto's uit de dertiger jaren of nog ouder, en dan bij voorkeur van automobielen die in het bezit waren van rijke lieden 'van eigen bodem': de burgemeester, een hotelhouder, een taxibedrijf, een kolenboer, een bewoner van een karakteristiek herenhuis of kasteeltje. Wilt u contact opnemen met een van de achter in dit tijdschrift vermelde personen? Ook andere oude foto's zijn nog steeds welkom.

Stichting Jacques van Mourik

Wellicht is het u opgevallen dat in Mook een nieuwe initiatief van start is gegaan, de Stichting Jacques van Mourik. Het bestuur van de nieuwe stichting bestaat uit vijf personen van wie er drie zitting hebben in het bestuur van de Stichting Heemkundekring De Grenssteen. De Stichting Jacques van Mourik stelt zich vooral ten doel om werken van met onze gemeente verbonden kunstenaars te verzamelen en te zijner tijd tentoon te stellen. De Heemkundekring De Grenssteen blijft echter, evenals in het verleden, aandacht besteden aan de kunstenaars van eigen bodem, met name door publicaties in het tijdschrift.

'Plat praote' wordt goed verstaan

Het dialect is een wezenlijk bestanddeel van onze cultuur: het is je moedertaal, je moers taal. Binnen de heemkundekring zijn we al enkele jaren bezig om aan dit element uit de volkscultuur meer aandacht te besteden. De pogingen beginnen vruchten af te werpen, rijpe vruchten zelfs. De artikelen onder de kop 'Sjokse dur ut Mokse' getuigen daarvan.

Ook de twee dialect-avonden die De Grenssteen in het afgelopen winterseizoen verzorgde, werden druk bezocht en getuigen van een brede belangstelling voor het 'plat praote'. Op 24 november was het de heer Jaan Jansen uit Reusel die een gemoedelijke Brabantse avond bracht voor een goed gevulde zaal. Komend uit een gezin met veel kinderen en weinig inkomsten wist hij de aanwezigen te boeien met zijn verhalen en voordrachten uit eigen werk: het wonen en werken, het stropen en smokkelen. Een fantastisch verteller die niet alleen bekend is door zijn gemoedelijke schrijf- en dichttrant, maar ook door zijn optreden voor radio en teevee.

De zaal van de Poort van Limburg was nog voller toen op 13 februari de dialect-zanggroep Siesmejennekes uit Groesbeek optrad, geassisteerd door de inmiddels in Mook befaamde Wim 't Olliepitje. De zanggroep was een grote verrassing voor de honderden aanwezigen, en niet alleen door de prachtige muziek die ze ten gehore bracht. De inhoud was ook van een hoog gehalte en men gaf hiermee te kennen de schone dingen uit het verleden op de juiste wijze te kunnen waarderen. Als de groep gaat voordragen uit dat rijke verleden en zingt over 't bruidje ien de precessie' of 'de kienderwaoge douwe', dan krijg je bewondering voor de gevoelens die in zo'n ogenschijnlijk onbeduidend onderwerp liggen opgesloten. Duidelijk werd op deze avond gedemonstreerd dat men in dat arme verleden toch veel rijkdom gevonden heeft, en dat men dit culturele bezit wil koesteren. Dat is ook de doelstelling van de Heemkundekring De Grenssteen.

Geboortedag Theo Deckers

Op 6 april 1993 zal het honderd jaar geleden zijn dat Theo Deckers, een van de Plasmolense Schilders, geboren werd. In het zomernummer van Rond de Grenssteen wordt uitvoerig aandacht besteed aan het leven en werken van deze kunstenaar.

Herdenkingsboek vijftig jaar bevrijding

Velen weten het al, en velen weten het nog niet. Heemkundekring de Grenssteen gaat een boek uitgeven dat handelt over de bevrijding van onze gemeente, volgend jaar vijftig jaar geleden.

De auteurs voor dit boek zijn de heren Jan Labro Molenhoek, Ad Smijers Mook en Gerrit Thijssen Plasmolen. Aandacht zal besteed worden aan de luchtlandingsoperatie op 17 september 1944 en de daarop volgende gevechtshandelingen, de periode van schuilkelder en evacuatie-tocht en de terugkeer in het voorjaar van 1945 naar de verwoeste woonplaats. Het boek zal naast de tekst ook veel fotowerk en illustraties bevatten. Gedacht wordt aan een tweehonderd pagina's.

Veel mensen hebben dagboeken bijgehouden, anderen hebben foto's en weer anderen hebben krantenknipsels, correspondentie of andere herinneringen. De samenstellers zijn op zoek naar al dit soort documentatiemateriaal. Wilt u dit tijdelijk afstaan? Na gebruik wordt het zo spoedig mogelijk aan de eigenaar teruggegeven. U kunt contact opnemen met bovengenoemde personen, die telefonisch bereikbaar zijn onder nummer 583865 (Labro) 2101 (Smijers) en 2602 (Thijssen). Graag nog vóór de Paasdagen als het kan!

Wie heeft nog oude bidprentjes?

We zijn nog steeds zoekende naar bidprentjes van oud-dorpsgenoten. Veel van deze drukwerkjes hebben al een plaatsje gevonden in ons archief. We zijn er van overtuigd dat onze verzameling nog lang niet compleet is. We willen graag de collectie uitbreiden en vragen aan bezitters van prentjes om contact op te nemen met mevrouw Heiske van Aalst, telefoon 1901. Zij maakt er dan een kopie van en geeft de prentjes daarna weer aan de eigenaar terug. Ook bidprentjes van niet-dorpsgenoten kunnen we heel goed gebruiken.

Vers getekend in boekvorm

Al enkele jaren wordt ons tijdschrift verrijkt door de schetsen en gedichten van twee medewerkers, de heren Henk van Drunen en Sijmen Nidorp. In nauw overleg met beide auteurs hebben we besloten om de meest sprekende presentaties te bundelen in een artistiek boekwerkje van 28 pagina's met stofomslag. Het boekje zal dan twaalf tekeningen en gedichten bevatten.

De verkoop zal bij voorinschrijving plaatsvinden. In het zomernummer van ons tijdschrift zullen we meer informatie verstrekken.

Intense liefde voor natuur
en kunst

Krijttekening Carla Rodenberg

Wie het genoeg heeft Klaas Roodenburg van nabij te mogen kennen krijgt nooit antwoord op de vraag waar zijn grootste liefde naar uit gaat. Natuurlijk op de eerste plaats naar zijn sympathieke vrouw Corry, met wie hij in januari 1943, nu vijftig jaar geleden, in het huwelijk trad. Maar als de goede man daarna mag kiezen tussen kunst en natuur wordt het moeilijker.

Zijn hele leven heeft hij besteed aan de scholing van jongeren. Na tijdelijk aan diverse scholen voor lager onderwijs verbonden te zijn geweest, werd hij in 1954 directeur van de Christelijke Lagere Tuinbouwschool te Bleiswijk.

Hier was hij werkelijk op zijn plaats, want zijn keuze voor het onderwijs én zijn voorkeur voor de natuur gingen nu hand in hand om de aan hem toevertrouwde jeugd optimaal te begeleiden. Maar Klaas wilde meer dan dat. Er was ook meer dan alleen maar 'de tuinbouw', zo vond hij. De belangstelling van de scholieren en dus ook het schoolse karakter moesten een breder draagvlak krijgen. Zijn streven was een instituut waar de leerlingen zich vooral gelukkig zouden voelen. Bij het gemotiveerde kind zullen leren én werken in elkaar vloeien als een spel, zo vond hij. Tussen de in de kassen gekweekte kamer- en perkplanten werden kunststukken opgehangen, aanvankelijk uit eigen bezit van de bij de school betrokken ouders. Het idee was immers ontstaan op een wat uit de hand gelopen en met kunst versierde ouderavond.

Kunst won steeds meer terrein op school en de jaarlijkse terugkerende exposities trokken tienduizenden bezoekers. De galerie kreeg zelfs een officiële status door toekenning van aankoopsubsidie van CRM. Dat Klaas daarnaast ook nog de Cultuurprijs van Zuid-Holland mocht ontvangen mag dan ook geen wonder heten.

Kunstkenner Roodenburg

Klaas bestudeert al meer dan dertig jaar de beeldende kunst in al zijn geledingen. Vooral de Plasmolense Schilders hebben zijn hart gestolen en in de beginperiode van onze heemkundekring hebben wij veel gegevens mogen ontleen aan hetgeen hij ons ter beschikking stelde.

Ook onze omgeving heeft zijn hart gestolen. Al meer dan dertig jaar brengen Klaas en Corry hun vrije tijd door in de stacaravan in Groesbeek, midden in de bossen : "Het gehele land beneden Nijmegen is een wonderlijk fascinerend land. Elke nieuwe aankomst daar geeft ons de sensatie van in een 'andere wereld te komen, een wereld met minder haast. De wereld waar Van Mourik zich in 1910 voorgoed vestigde, waar de Cuijkse Groep sluimerende talenten kon ontplooiën en waar wij en een aantal andere gejaagde 'westerlingen' regelmatig tot enige rust komen".

Velen onzer zullen weten op welke kunstenaars de Cuijkse Groep betrekking heeft. In 1974 werd deze groep door het inmiddels opgeheven Cultureel Kreatief Centrum Plasmolense Schilders bijna onlosmakelijk gekoppeld aan de bekende Plasmolense Groep. De documentatie vermeldt hierover: "... een heel aparte plaats nemen de grafici van de Plasmolen in. In het algemeen waren zij de jongere garde en later hebben zij zich ook duidelijk gedistantieerd van de kunstenaarskolonie door aan de overkant van de Maas te gaan wonen. Toch hoorden ze duidelijk bij de groep, al was het maar door dezelfde bewogenheid met de natuur".

Klaas is het met deze visie niet helemaal eens, of eigenlijk helemaal niet: "nauwelijks enige binding met de Plasmolen, de groep woonde in Middelaar en trok na de oorlog naar de overkant, omdat in Middelaar geen woonruimte meer was door het oorlogsgeweld".

Hoe dan ook: Klaas kent de hele groep als zijn broekzak. Wim Noordhoek met zijn imponerende houtsneden, Enno Brokke met zijn prachtige etsen met diermotieven, Jan Gregoor met zijn waskrijttekeningen of Ap Sok met zijn etsen, litho's en houtsneden. Veelvuldige persoonlijke contacten hebben aan zijn kennis van 'de mens achter de kunst' bijgedragen. Wij mogen ons dan ook gelukkig prijzen dat deze kenner van de kunstenaar zich bereid heeft verklaard een reeks artikelen te wijden aan deze zogenoemde Cuijkse Groep, maar ook aan enkele nog niet besproken Plasmolense kunstenaars.

Als eerste van hen wordt de graficus Ap Sok besproken, een keuze die in verband met een op handen zijnde expositie niet geheel willekeurig is.

De Graficus Ap Sok

Ap Sok is in de hedendaagse kunstwereld één van de meest persoonlijke grafici. Hij heeft een grafische aanleg, hij denkt in zwart en wit en er is voor hem niets overtuigender dan sprankelend zwart op maagdelijk wit papier. Hij verfoeit elke tussentoon en kent slechts twee kleuren. Grafiek is voor Sok de enige en meest zuivere manier om zich uit te drukken. Hij houdt van klaarheid, orde, exactheid en objectiviteit. Hij is intellectueel, maar óók dichter en architect. Hij is ascetisch in zijn zelfbeperking en principieel in zijn denken en handelen. Hij gaat bewust een eenzame weg en is een eigenzinnig grafieker met een bijna calvinistische inslag: een schepper naast God van licht en donker...

Ap Sok wordt op 14 januari 1917 in Amsterdam geboren. Met zijn ouders verhuist hij in 1919 naar Rotterdam. In 1938 moet hij zijn militaire dienstplicht vervullen. Op weg naar zijn garnizoensplaats Gorkum maakt hij kennis met Harry Verburg, een aankomend kunstschilder, die met hetzelfde doel naar Gorkum reist. Ze krijgen in dienst nauwere contacten met elkaar en Ap Sok besluit zich ook te gaan bezighouden met beeldende kunst.

In 1939 beëindigt Sok de militaire dienstplicht, keert terug naar Rotterdam/Hillegersberg en richt zich op het tekenen naar de natuur. Hij bespreekt zijn werk met Harry Verburg, die hem aanraadt toelatingsexamen te doen voor de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam. Sok wordt toegelaten, maar op de eerste dag van de cursus wordt hij wegens oorlogsdreiging gemobiliseerd en gedetacheerd in Amsterdam. Daar gaat hij avondlessen volgen aan de Rijksacademie. In 1940 wordt hij gedemobiliseerd, keert terug naar Hillegersberg en gaat weer lessen aan de Academie.

Vlucht naar Middelaar

In 1943 wordt zijn situatie door de Duitse bezetting onhoudbaar. Zelf zegt hij hierover: "Het zal ongeveer begin 1943 geweest zijn dat ik bij mijn ouders woonde in Hillegersberg, toen ik het onrustige gevoel kreeg dat ik weg moest, of liever gezegd: moest onderduiken. Er waren aanwijzingen genoeg dat ik wel moest handelen wilde ik niet te laat zijn. Ik vroeg aan Harry Verburg of hij een idee had waar ik naar toe kon gaan. Hij had twee vrienden die reeds in Middelaar waren ondergedoken en die positief reageerden op een brief van hem over mij, zodat ik daar snel aankwam. Ik kreeg een houten hutje in een struikachtige omgeving tussen Plasmolen en Ottersum. Het was een hutje van Peter Linders. In de buurt van dat hutje lag een kleine boerderij. Wij hielpen de boer wel eens met het binnenhalen van de oogst. Op den duur was het hutje niet meer te bewonen omdat er geen enkele voorziening was. Ik heb toen nog enige tijd op de boerderij gewoond. Ik meen dat de naam van de boer Wientjes was!"

Voor ons zijn er dus genoeg aanknopingspunten om verder te gaan zoeken. Een boer Wientjes is in Milsbeek niet te vinden. Wel mogen wij in Ottersum dochter Nellie ontmoeten, die zich uit haar jeugdjaaren nog heel goed Ap Sok herinnert. "Een rijzige gestalte, heel vriendelijk. Gut, leeft die nog?"

De verhalen komen los: "Hij woonde in dat hutje van Peter Linders. Vaak was zijn vriendin daar op bezoek, zijn latere vrouw, de actrice Anny de Lange. Er was geen water en geen kachel, zodat ze hun potje bij ons in de keuken kwamen koken. Ze aten wel vaker mee, want als Moeder spek aan het braden was, dan was Ap gemakkelijk over te halen. Ook de zelfgemaakte karnemelkseppap was een lokmiddel, warme pap met veul stroop! Dan stond Anny wel

*Zelfportret 1941
foto K. Roodenburg*

*Ap Sok: 50 jaar later
foto K. Roodenburg*

*Anny de Lange, actrice,
overleden in 1987*

eens vanuit haar hutje te roepen: 'Appie, waar blijf je nou', en dan riep Moeder haar natuurlijk ook binnen. Dat hutje had een speciale naam: King King, en was na de oorlog helemaal verdwenen. Wat toevallig dat nu ineens Ap Sok opduikt, net nu Peter Linders pas is overleden. Die boerderij had ons Vader in 1930 gekocht van Kerste-Jan, de vader van Kerste-Peter, zoals vader en zoon hier in Milsbeek genoemd worden. Het was het geboortehuis van Peter Linders, en Ap Sok heeft uit dankbaarheid voor zijn verblijf in 1944 een tekening van de boerderij gemaakt".

Tekening van de boerderij te Milsbeek (40 x 55 cm)

Het is de enige herinnering aan een lang en bang verleden, want in de laatste oorlogsdagen wordt de boerderij totaal vernietigd en foto's zijn er in het verleden niet van gemaakt. Ook voor Ap Sok blijkt de gevonden tekening een ware verrassing. Na de oorlog heeft de familie de op de puinhopen teruggevonden tekening opnieuw laten inlijsten, en wij mogen hem nu publiceren.

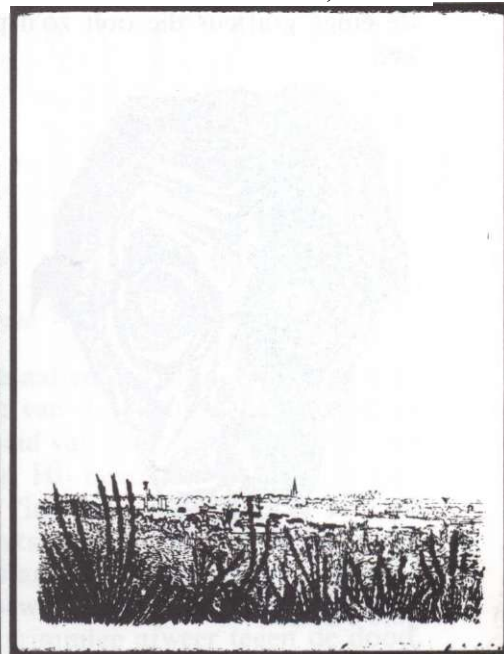
Ap Sok maakt in zijn relaas melding van de twee vrienden van Harry Verburg, die in Middelaar zijn ondergedoken. Hij doelt hiermee op de kunstschilders Wim Noordhoek en Enno Brokke, die onderdak hebben gevonden op een zolder boven een bakkerij (Hendriks) in Middelaar en halve dagen werken bij een pottenbakkerij (de Olde Kruyk) in Milsbeek, opgericht door Peter Linders en zijn neef Wim Jansen. Na een bezoek van Enno Brokke en Wim Noordhoek aan het armzalige onderkomen van Ap Sok krijgt deze ook onderdak bij 'de twee op zolder', die op hun beurt weer door Sok de techniek van het etsen wordt bijgebracht.

Verder beweegt Sok zich tussen Middelaar en Amsterdam, waar zijn vrouw Anny de Lange haar werk doet in de Stadsschouwburg. Na één van zijn reizen kan hij niet meer terug naar Middelaar, en hij overleeft met Anny de hongerwinter in Amsterdam. Intussen zijn op de boerderij van Wientjes twee studenten ondergebracht in een andere verblijfplaats.

De boer heeft een woonwagen gekocht omdat hij het onderstel met vier wielen bedrijfsmatig nodig heeft. Het bovenstuk wordt over de hele lengte doorgezaagd en zie: een complete stacaravan is de voorlopige woon- en verblijfplaats van Max Vogel en Huug de Groot, die na de oorlog nog enkele malen hun dankbaarheid zijn komen uitspreken.

Een nieuwe start

Ook Ap Sok keert in 1946 weer terug naar onze regio en voegt zich bij Noordhoek en Brokke, die na

en ets van Mook, ook uit 1944 (13x17 cm)

hun vlucht over de Maas zich eerst in Haps hebben gevestigd en daarna in Cuijk in een landgoedachtige boerderij 'de Overhage' genaamd. Intussen blijft hij ingeschreven in Rotterdam als 'werkloos hoofdarbeider'. Hij maakt tekeningen en grafiek, waaruit directeur Hannema van Museum Boymans maandelijks een keuze doet voor het museum. De afrekeningen volgen Sok op zijn tochten door het land. Hij zwerft tussen Cuijk en Amsterdam en verblijft enige tijd op het kasteel Ten Worm in Heerlen bij de schilder Harry Kooien.

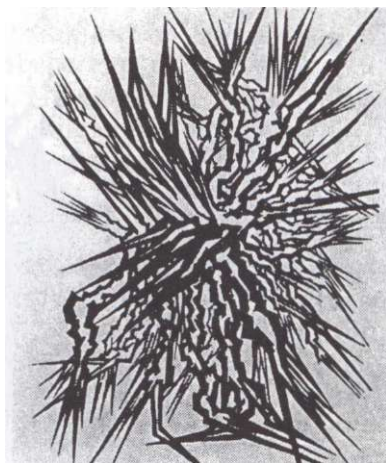
Eind 1946 wordt hij weer voor militaire dienst opgeroepen in Rotterdam. Hij duikt voor korte tijd onder! In 1949 krijgt hij vrijstelling van dienst wegens zijn benoeming als leraar tekenen aan het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam. Hij gaat dan ook in Amsterdam wonen.

Dan volgt een turbulent leven van lesgeven, reizen en trekken. Hij maakt met zijn leerlingen, die door oorlogsomstandigheden nauwelijks van huis zijn geweest, reizen naar Terschelling voor het houden van werkweken. Voor zichzelf maakt hij 'studiereizen': in 1950 naar Friesland, vier jaar achtereenvolgens naar Frankrijk, in 1959 naar Joegoslavië en in 1963 naar Spanje. Deze reizen zijn van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van zijn grafisch oeuvre. Elke reis levert zijn karakteristieke prenten op.

Tot tweemaal toe ontvangt Ap Sok een eervolle onderscheiding voor zijn werk. In 1954 wordt hem de Verzetsprijs voor de Vrije Grafiek van de Stichting Kunstenaarsverzet 1942-1945 toegekend en in 1959 ontvangt hij de Culturele Prijs van de gemeente Arnhem. "De Verzetsprijs kan slechts toegediend worden aan hen die door hun artistieke werk op uitstekende wijze hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van kunsten in Nederland en die door hun levenshouding getuigenis hebben afgelegd van hun besef voor de verantwoordelijkheid van de kunstenaar in de maatschappij". Voorzover bekend is Sok de enige graficus die ooit zo'n prijs heeft ontvangen.

*Gerard den Brabander 1947, ets
foto Pan Sok*

*La vie perdue 1960, houtsnede
foto Pan Sok*

*Deltawerken 1962, litho
foto Pan Sok*

Leraar A. Derkzen van Angeren van de Rotterdamse Academie heeft met zijn zuivere etstechnieken Ap Sok op het goede spoor gezet. Verder voelde de graficus zich aangetrokken tot de 'schoongedrukte ets' van Andreas Schotel (1896-1984): de ets waarbij alleen de geëtste lijnen mogen spreken, puur zwart op puur wit papier, zonder tussentonen. Ap Sok, die Schotel een aantal keren ontmoette en 'op de punt van de bank bij de cylinderkachel met hem praatte' over zijn etstechniek, bracht de ideeën van de 'schone druk' over op zijn collega-onderduikers Noordhoek en Brokke. Ap Sok zegt hierover: "Tekenen en etsen in en van een landschap dat totaal nieuw voor mij was. De tijd vanaf de ochtend tot de late avond was vol van het verwerken van alle nieuwe indrukken, dag in dag uit. 's Avonds de gesprekken over het werk en over alles wat met werk in verband kan worden gebracht. We waren bezig met het drukken van etsen en met het zoeken naar de oplossing om tot 'schone drukken' te komen. Die vonden we door de ingeënte plaat met een stapel gesneden krantepapier schoon te wrijven".

Tijdens zijn verblijf in onze regio heeft Sok een veertigtal etsen gemaakt, voortreffelijk van kwaliteit en zeer gezocht door de 'fijnproevers'. Sterke gebeten lijnen, gitzwart op het intens witte papier. Etsen met een origineel, persoonlijk element.

Het Gelderse, Brabantse en Limburgse landschap is één grote inspiratiebron: bomen, struiken, veldjes, uitzichten, doorkijkjes, kerken en boerderijen bij

Groesbeek, Mook, Middelaar, Ottersum, Cuijk, Haps, Mill en St Agatha. De bij dit artikel afgedrukte ets 'Mook' uit 1944 kan enigszins illustreren hoe Ap Sok werkte in die tijd.

Het gebruik van dikke lijnen voor de takken op de voorgrond en ragfijne voor het verder verwijderde landschap suggereert een geweldige diepte. Een rigoreuze vereenvoudiging vinden we in de reeks etsen die hij in Friesland maakte. Het Friese landschap bestaat alleen nog uit enkele intens gespannen lijnen.

De evolutie in het werk van Sok gaat verder. De bergen fascineren hem. De grillige bergformaties van Frankrijk met hun expressieve vormtalen tonen in zijn etsen zijn herinneringen aan Hercules Seghers.

Het portret

In hét oeuvre van Ap Sok is de menselijke figuur bijna niet aanwezig. De mens past grafisch gezien niet in zijn werk. Je voelt vaak wel zijn aanwezigheid, maar de noodzaak hem af te beelden is er niet. Een kunstenaar als Ap Sok, die zo gefixeerd is op 'de lijn', had zich kunnen ontwikkelen tot een figuur- of modeltekenaar. Dat is niet gebeurd. Toch heeft Sok in enkele opmerkelijke portretten laten zien ook een meester te zijn in dit genre van de tekenkunst. Nog in zijn studietijd in 1941 etst hij een zeldzaam knap zelfportret in de stijl van zijn leermeester Derkzen van Angeren. Tussen 1941 en 1944 maakt hij nog wat geëtste figuren zoals: mijn vader, vrouwenkop, oude man, enkele naaktjes en nog een zelfportret omringd door doodskoppen.

En dan, in 1947, etst hij één van de beste portretten ooit door een Nederlands kunstenaar gemaakt: de kop van de dichter-bohémien Gerard den Brabander. Een korte geschiedenis gaat hieraan vooraf. Ap Sok en Anny de Lange, beiden in 1917 geboren, hebben elkaar al jong leren kennen in de Arbeiders Jeugd Centrale te Rotterdam. Ze hielden zich o.a. bezig met toneel, dichten en tekenen. Ap gaat naar de academie en Anny naar de toneelschool. In de moeilijke oorlogsjaren zijn ze getrouwd. Als Anny de Lange na de oorlog in de Stadsschouwburg in Amsterdam speelt, brengt ze met haar man de late

avonden vaak door in café Eylders op het Leidseplein. Daar leren ze Gerard den Brabander kennen, die dan juist hoogtij viert met zijn dichtbundeltje 'de stenen minnaar' (1946). Anny de Lange wordt door de dichters zéér gewaardeerd door de wijze waarop ze hun gedichten 'wist te zeggen'. Haar optreden oogst de hoogste lof bij de dichters en Gerard den Brabander huldigt haar door in een van zijn drukken van 'de stenen minnaar' te laten vermelden: 'het recht tot declamatie wordt hierbij nadrukkelijk verleend aan de toneelspeelster Anny de Lange'.

Ap Sok maakt op deze avond met al zijn feestdrukke een portret van Gerard den Brabander. Een goed portret, vond hij zelf, maar de tekening had volgens hem te weinig te maken met de Gerard den Brabander van 'de stenen minnaar'! Later maakt hij met Gerard een afspraak en in een bovenkamertje van café Eylders, mét de nodige spiritualiën, wordt de kop van den Brabander gecreëerd. Ap Sok zegt: "Ik heb die kop gemaakt omdat ik als kunstenaar dat móest doen. Voor mij is deze kop Gerard den Brabander, voor hém misschien een krankzinnige".

Na de rauwe kop van 'de stenen minnaar' maakt Ap Sok in 1945/1946 een tiental kopergravures van zijn jonge vrouw Anny de Lange. Het zijn fijnzinnige intieme prentjes, waarin Sok zijn 'Bobby' of 'Popje' weergeeft als zijn lezende, zonnende, rustende of mediterende geliefde.

In 1952 laat hij haar in 17 tekeningen, houtsneden of gravures zien als de succesvolle toneelspeelster in enkele van haar glansrollen. In de prachtige, soms barokke lijnvoering van de toneelgewaden toont Sok zijn grafisch meesterschap. Jammer dat deze beide series over Anny de Lange zelden op exposities zijn getoond en alleen bij ingewijden bekend zijn. Ze houden de nagedachtenis van de in 1987 overleden actrice hoog.

Op zoek naar inspiratie

In een interview heeft Sok eens gezegd: "De kunstenaar leeft bij de gratie van zijn emoties; als hij behoefte heeft om te werken vindt hij wel een onderwerp. Of hij gaat zoeken". Ap Sok heeft altijd motieven gezocht om zijn liefde voor de lijn te kunnen bevredigen. In het vroege werk (de periode in onze regio) zijn de motieven het landschap en ook vaak de vegetatie. Hij heeft dan al de neiging regelmatig op zo'n onderwerp terug te komen. Zo ontstaan series van zonnebloemen, wilgen, boomgaarden, doorkijkjes en vergezichten. Echter niet in één run! In een periode rond 1960 waarin Ap Sok zich 'leeg' voelt en niet tot actieve arbeid kan komen, maakt hij een autorit naar Frankrijk in de hoop daar inspiratie te vinden. Die blijft voorlopig uit. Tot hij een leuke band krijgt en hij de auto een zijweggetje in duwt. En dan ziet hij daar, bij Milleau aan de Tarne, een afgebrand en verkoold olijvenbos. Het grillige, dynamische en fatale van de takstompen intrigeert hem en zo boort hij een nieuwe bron van creativiteit aan.

Anny de Lange in stoel (1945-1946)

In één maand ontstaat een grote reeks van tekeningen, alle varianten van die schok op het eerste gezicht. Uit de veelheid van tekeningen maakt hij een serie van 17 litho's. Hij noemt de serie 'la vie perdue', vrij vertaald 'het verloren leven' of 'het verbrande bos'. Een verschroeide wereld met kale wringende takken en stammen, plotseling en voorgoed gestremd in hun bewegingsdrift, als met stekels bezet in een laatste grimmige afweer tegen de dood. De serie heeft iets verbijsterends. Je hoort de schreeuw: 'Ik wil niet kapot'.

Door de zuivere concentratie op het essentiële is de vorm expressiever dan ooit tevoren geworden. De lijnbeweging heeft, door de gebroken lijn waar het onderwerp toe dwong, gewonnen aan vitaliteit. Ieder lithoblad is verwant aan het ander en toch verschillend.

Het hoogtepunt van zijn artistieke kunnen bereikt Ap Sok in 1962 als hij 33 litho's vervaardigt van de in uitvoering zijnde Deltawerken. Verder krijgt hij bekendheid door het maken van extreem grote houtsneden in landkaartmodel,-de zogenoemde kakemono's.

Hij is van 1949 tot 1980 docent aan de Rietveldacademie en maakt daarna, van 1985 tot 1987, nog 82 tekeningen van het Zenderpark van de Wereldomroep in Zeewolde.

Nog in het voorjaar van 1993 verschijnt bij Uniepers te Aboude een monografie annex oeuvrecatalogus over Ap Sok, samengesteld door K. Roodenburg, Drs Maartje de Haan en Drs Pieter van Eekelen. De foto's van alle werken van Ap Sok, gemaakt door de toneelfotograaf Pan Sok, zijn in dit boek opgenomen. De vormgeving is van Erik Sok. In de periode van 24 mei tot 18 juli wordt in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam een overzichtstentoonstelling gehouden van Sok's levenswerk.

Scoren in de tweede ronde

"Zijn verdiensten voor het openbare leven zijn groot, temeer omdat hij een deskundige was op het gebied van de geschiedenis van Noord-Limburg, het kruispunt van wegen en cultuur!" Zo werd emeritus-pastoor Theo Driessen (1911-1976) beschreven op zijn bidprentje.

Driessens familie wortelde al vijf generaties lang in Limburg, en zijn priesterleven telde vier Limburgse standplaatsen.

In 1945 werd Theo Driessen, nog vóór hij zijn officiële pastoorsexamen had afgelegd, benoemd in Middelaar. De man stamde uit een familie van ondernemers, onder wie aannemers, kwalificeerde zich als bouwpastoor in het grotendeels verwoeste dorp. Wie de foto's van het vernielde Middelaar kent - in puin geschoten huizen, enkele fragmenten van de kerk nog fier rechtop - kan zich voorstellen dat werken aan de wederopbouw temidden van, en samen met, de bevolking een band schept. Die verbondenheid met deze omgeving spreekt ook uit Driessens artikelen.

Met warmte vertelt hij over het land waar hij zestien jaar woonde en werkte: "Vanuit het zuiden van Limburg of vanuit Noord Brabant het land van Gennep naderend, wordt ons oog reeds van verre geboeid door de prachtige heuvelrug die oprijst uit het vrij vlakke land en die door het volk 'Waldsberg' wordt genoemd. De Niers en de Maas samen met deze berg hebben aan deze landstreek die poëtische bekoorlijkheid gegeven, die zijn weerga in Nederland nauwelijks vindt.

De berg is een langgerekte, maar ritmisch golvende heuvelrug, die begint aan de Waal bij Nijmegen en eindigt bij de Hülsterberg in de nabijheid van Krefeld. Hij werd gevormd in de Riss-ijstijd, twee- tot driehonderdduizend jaren geleden. In de ijstijden strekte zich over het noorden van Europa een ijskap uit zoals thans nog over Groenland. Deze grote ijsoppervlakte liep naar het noorden langzaam op in de richting van Scandinavië. Daar lag de ijs scheiding vanwaaruit de ijsmassa's afschoven naar verschillende richtingen. Het ijs voerde grote hoeveelheden grondpuin en stenen met zich mee en vormde in Nederland verschillende opgestuwde wallen in de oostelijke provincies.

Onze Waldsberg, die eigenlijk één geheel vormt met de Hettenheuvel in Montferland en de Elterberg, is de grootste en de mooiste van deze stuwwallen!" (P- 5)

Zo begint het eind 1992 verschenen boekje 'Heemkundige Aantekeningen' over de omgeving van Gennep in het land van Kleef door Th. Driessen, pastoor.

"Hij wist met de mensen om te gaan in hun eigen taal (...)" Die karakteristiek tekent niet alleen de pastoor Driessen, maar ook de historicus/schrijver Driessen. Geen luchtacrobatiek op het slappe koord van de wetenschap. Gewoon in heldere taal de geschiedenis vertellen en verklaren, de eeuwen grijpbaar maken.

Pastoor Driessen stelde uit zijn opstellen in de 'Maas en Niersbode' een bundeltje samen, stencils voor gebruik op school. Maar de aandacht voor de geschiedenis van de eigen streek past zelden in de door hogerhand uitgezette lijnen. De stencils konden niet optimaal benut worden.

Zevenendertig jaar later is het materiaal aangevuld met actuele informatie en foto's door de Gennepse publicist Wiel van Dinter. Bij de wijze van uitgeven kun je enkele kritische kanttekeningen plaatsen: zetfoutjes; inconsequenties in bronvermelding van illustraties en in opmaak; bij de artikelen heeft Van Dinter literatuur vermeld, sommige publicaties van na 1975 worden bij de literatuurlijst achterin herhaald, maar anderen weer niet; waarom deze lijst literatuur juist vanaf ca. 1975?; de ene studie van M. van den Brand en pastoor Driessen, die zoveel publiceerde blijkt het voorwoord, steekt wat schrill af tegen de vermelde twaalf werken van Wiel van Dinter.

Maar dat zijn details. Kijkend naar het grote geheel verdient 'Heemkundige Aantekeningen' (omvang 64 pagina's), dat voor slechts een tientje bij de Noord-limburgse boekhandel in Gennep te koop is, het om te scoren in de tweede ronde.

Behalve de vorming van het landschap beschreef Driessen bij voorbeeld ook de oudste bewoners van de streek, de Romeinen, het oude wegennet, de Tachtigjarige oorlog en de vorming van klooster gemeenschappen. De nadruk ligt op Gennep, en het kerkelijk leven neemt een niet onbelangrijke plaats in. Maar ook de in de gemeente Mook geïnteresseerde lezer vindt regelmatig iets van zijn gading. De vondsten van urnen op de Middelaarse hei, grafvelden bij Mook en de Romeinse stenen grafkist die in het Mookse broek werd opgegraven, worden in breder perspectief geplaatst. De geschiedenis wordt tastbaar gemaakt, de lezer reist als het ware met de Romeinen mee naar Nijmegen: "Gedeeltelijk is deze weg er nog, nl. langs de Bloemenstraat en in Middelaar voorbij de Heiblok, Heikant, Katerbos en Plankray naar Mook. Deze weg wordt door het volk in Middelaar 'de alde straot' genoemd. Hij heeft meerdere aftakkingen. De bekendste zijn: de Zwarte Weg door het zwarte veen bij Milsbeek en de Witte Weg over de witte Middelaarse heide. Zij gaan allebei in de richting van het woud naar Groesbeek.

Als het hoge water in Middelaar de passage belette, ging men langs 'de Oude baan', voorbij de hoeve 'de Hel' over de St.-Jansberg en de Bisselt in de richting Nijmegen. Ook nam men soms de weg weer onderlangs vanaf 'de Hel' langs de Geulderd, vlak voor langs de Plasmolen, door het tegenwoordige bad, over de Riethorst naar Mook en Nijmegen. De Witte Weg kruiste deze laatste baan bij de kapel van de Sterre der Zee. Deze Witte Weg begint bij De Kamp, waarop thans (= 1956 en 1992) de smederij van Lemmens ligt. Kamp wijst op een Romeinse nederzetting. Van hieruit was er een verbindingsweg naar Cuijk, het Romeinse Ceuculum.

Deze visie wordt anno 1992 ondersteund door de resultaten van de onderwater-archeologie in de Maas bij Cuijk, die wijzen op het bestaan aldaar van een vaste oeververbinding in de laat-Romeinse tijd. Een dendrochronologisch onderzoek (ouderdomsbepaling van het hout) wijst op een bouwfase in de eerste helft van de 4e eeuw n.C!' (p. 26/27) Dit voorbeeld laat meteen zien hoe de tekst is geactualiseerd.

De Byzantijnse keizerin Theophanu (aan wie deel 16 van deze serie, zomer 1991, gewijd was) plaatst pastoor Driessen zonder twijfel in onze regio. Groesbeek noemt hij de plaats van het keizerlijk buitenverblijf. De patroonheiligen van de Ottoonse heersers, Cosmas en Damianus, worden in Groesbeek nog steeds vereerd. Een vriend van Theofanu's zoon Otto III, was de later heilig verklaarde Adelbert van Praag. Een jaar voor zijn dood, in 996, verbleef deze op de keizerlijke burcht. Kort nadat Adelbert op een missiereis in Pruisen was vermoord, werd hij patroonheilige van het Stift te

Aken. Het Stift besloot daarop de kerk van de bezittingen in Mook ook aan Adelbert toe te wijden!

Tekenend voor Driessens visie op de Slag op de Mookerhei is, dat hij niet alleen de Spanjaarden of de Oranjes tot onderwerp koos, maar ook de bevolking. Opnieuw blijkt zijn persoonlijke betrokkenheid: "Met wisselende krijgskansen streden de partijen in onze streken. Onze bevolking moest van de Spanjaarden en van de rebellen niets hebben. Beiden berokkendende de mensen veel leed; beiden waren vreemden die ons landje bedierven", (p. 39)

En even verderop schrijft hij: "Het is bekend dat de inwoners van Middelaar in later tijd erg koningsgezind waren. Men begrijpt dan ook dat Mook en Middelaar in de 19e eeuw niet wensten toe te staan, dat standbeelden of een gedenkteken werden opgericht voor mannen als Heinrich en Ludwig. Voor Mook zelf waren zowel de Spanjaarden als de Nassauers vreemdelingen: Mook was Kleefs en Middelaar behoorde tot de tegenpartij. Het gedenkteken van Ludwig en Heinrich van Nassau werd daarom geplaatst in de protestantse kerk van Heumen. (...) Beide, zowel Spaanse als Staatse soldaten, waren gehaat bij ons volk, dat uitstierf op weinigen na, welker huizend werden verwoest, welker kerken ontheiligd werden. Zo verging het Middelaar, Ottersum en Gennep. De Middelaarse kerk behoefde men maar gedeeltelijk op te bouwen, omdat in dit dorp nog slechts 26 gezinnen huisden!" (p. 41)

370 Jaar later herhaalde de geschiedenis zich. Weer werd de Middelaarse kerk verwoest door oorlogs geweld. Alleen hanteerde pastoor Driessen toen niet de pen, maar ook de schop en kruiwagen.

HEEMKUNDIGE AANTEKENINGEN

over de omgeving van

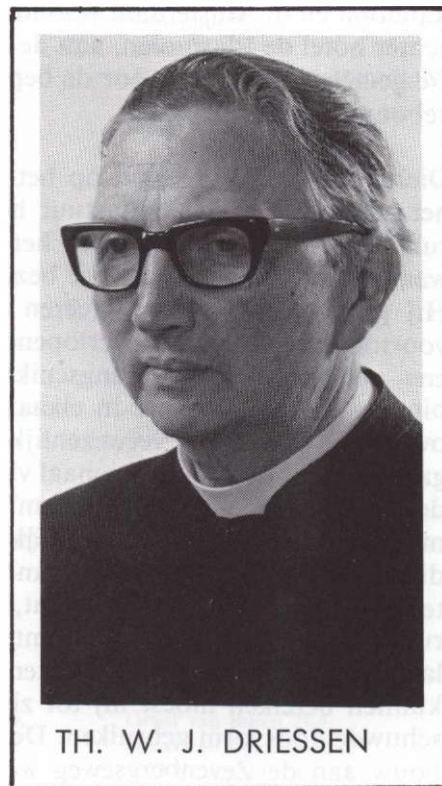
G E N N E P

in het land van Kleef

door
Th. Driessen, pastoor
1956

Met aanvullingen en notities van
W.S. van Dinter

Uitgave
Historische Kring "Maas en Niers" Gennep
1992

TH. W. J. DRIESSEN

Een monument in de Plasmolen

Architect Dick van Woerkom

Al meer dan een eeuw wonen en werken er in en rond de Plasmolen kunstenaars. Toch konden al die kunstenaars maar een beperkt aantal jaren over een eigen expositieruimte beschikken. De oudste groep kunstenaars nam deel aan diverse exposities in Nijmegen en Gennep. De jongere garde kreeg meer en meer de behoefte om in de eigen plaats te exposeren. In samenwerking met de VVV leidde dit in 1960 tot de eerste expositie in Plasmolen. Ze werd gehouden in hotel de Heuvel en was een eerbetoon aan Jacques van Mourik. De twee volgende jaren werd dichtbij hotel de Heuvel geëxposeerd, daar waar nu de midgetgolfbaan is, en kwamen jongere kunstenaars aan bod. In 1963 en 1964 werd de tentoonstelling gehouden op een terrein aan de Rijksweg bij de Plasmolen.

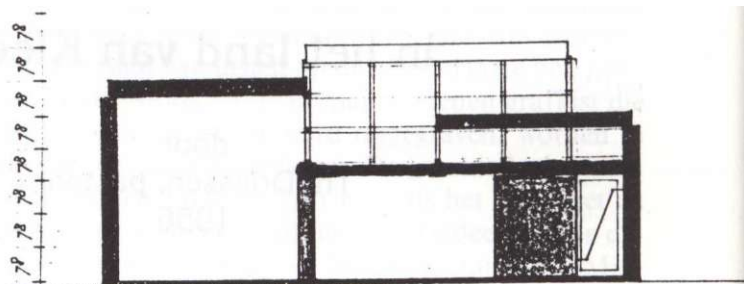
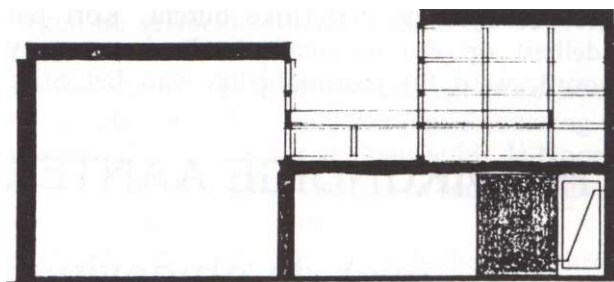
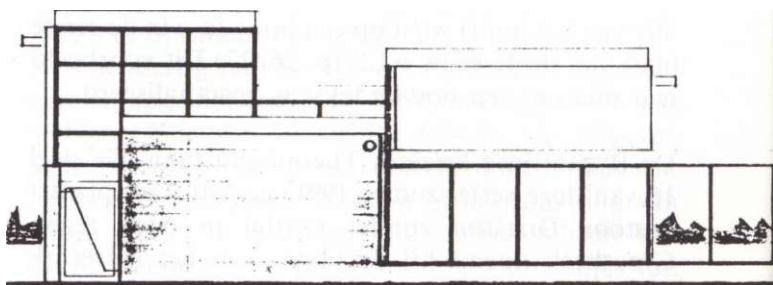
Bij gebrek aan een expositie-ruimte in de onmiddellijke nabijheid van de Plasmolen werd in de jaren 1965 en 1966 geëxposeerd in de houtbouw van het St. Gabriel college in Mook, het tegenwoordig braak liggende terrein bij de Binnenvaartschool.

De behoefte aan een vaste en multifunctionele expositieruimte groeide. De gemeente stelde een terrein van 1.25 ha ter beschikking voor de bouw van een expositie-paviljoen, dat ontworpen was door Dick van Woerkom, een architect die geboren was in Rangoon en in Amsterdam woonde. Het terrein lag achter hotel de Plasmolen, aan de Zevenbergseweg. De gemeente beloofde voor de beplanting rond het gebouw te zullen zorgen.

Dick van Woerkom stond op het standpunt, "dat het enige doel van architectuur het scheppen van ruimte is; derhalve is ruimte het enige probleem waar de architectuur zich mee bezig moet houden." Hij probeerde ruimte te creëren door een aantal voortdurend in elkaar overlopende ruimten rond een centrale kern te rangschikken, zodat ook binnen- en buitenruimte in elkaar doordringen en overgaan. Om dit te verwezenlijken wilde hij uitgaan van een twee-dimensionaal vlak; hij hoopte zo de drie-dimensionale "doosvorm" te kunnen vermijden en toch zijn uiteindelijke doel, een vier-dimensionale architectuur, te kunnen bereiken. Later kwam hij tot de conclusie dat, om een continue ruimte te scheppen, men de ruimten in elkaar moet laten overlopen en niet de vlakken. Om zijn doel te kunnen bereiken moest hij tot zijn spijt de verafschuwde doosvorm gebruiken. De basis van het gebouw aan de Zevenbergseweg wordt dan ook ge-

vormd door bouw-eenheden, een soort modules, waarvan de hoogte 78 cm bedraagt en de breedte 156 cm.

Als bouwmaterialen gebruikte van Woerkom beton, hout en glas. Er waren drie hoofddelen aan het gebouw te onderscheiden. Het eerste deel was een souterrain met daarboven een atelier, dat rondom van

Deze gevelaanzichten geven duidelijk weer wat de architect beoogde met zijn 'modules' van 78 x 156 cm

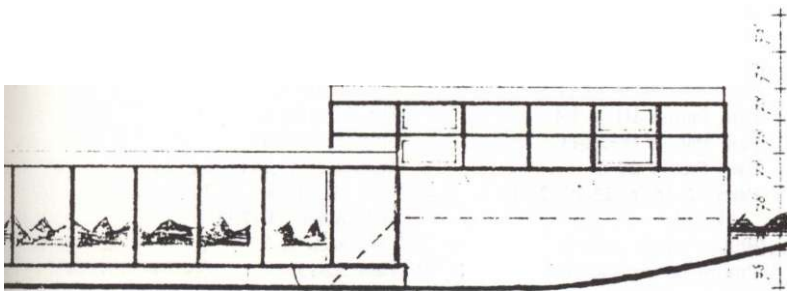
glas voorzien was; in het midden was sanitair geplaatst. Het tweede deel was een grote hal-achtige gang met glas aan beide kanten. Het derde deel bevond zich aan één kant van de gang. Hier waren diverse ruimten. Op de dragende muren rustte een schoepenrad-vormige stalen constructie die de hogere kozijnen bevatte. Het centrale deel van dit schoepenrad bestond uit een horizontaal, van glas voorzien, vierkant vlak. Dit vlak vormde een dynamisch geheel met de verticale vlakken van het schoepenrad, bestaande uit kozijnen met een toenemend aantal vensterdelen.

Door kenners werd Dick van Woerkom voor dit gebouw de hoogste lof toegezwaaid. Men noemde het soberder dan het werk van Mies van der Rohe en zuiverder dan dat van Theo van Doesburg. Er werd

zelfs openlijk gesuggereerd om ook op andere plaatsen in het land zo'n soort gebouw neer te zetten, hetgeen bewijst dat men het ontwerp van Dick van Woerkom beschouwde als het prototype van een modern multifunctioneel cultureel centrum.

Het Cultureel Creatief Centrum De Plasmolen startte in 1973 met veel lovende woorden. Bij de opening exposeerden de Plasmolense kunstenaars geen eigen werk, maar ze brachten een tentoonstelling die de ontwikkelingen in het landschap behandelde. Helaas was de vreugde over het Cultureel Centrum van korte duur. De financiële lasten bleken te hoog en de subsidies niet toereikend. Na twee jaren moesten de initiatiefnemers diep teleurgesteld het centrum sluiten.

Twaalf jaar na de sluiting exposeerde Dick van Woerkom posthuum - hij overleed op 63-jarige leeftijd in september 1987 - in de Plasmolen, maar niet in het door hem ontworpen gebouw. De expositie werd op een steenworp afstand gehouden in Galerie de Vierde Dimensie. Toch kon ook die tentoonstelling niet voorkomen dat er toestemming werd gegeven om het gebouw van Dick van Woerkom, op het moment dat het op de Monumentenlijst van de gemeente geplaatst zou worden, ingrijpend te verbouwen waardoor het hele concept gewijzigd is.

Namenregister Rond de Grenssteen 1992

23-14, 24-20. betekent: nummer 23 pag. 14 en nummer 24 pag. 20.

Aalst-Venema van 21-12. 22-1, 24. 23-1. 24-1.	Botman-Laan 21-19.	Cremers 24-17,18.	Eisen van 23-1.
Aelbertssen 21-7.	Botta 24-14.	Cruijssen-Claessens 21-19.	Embden van 22-7.
Alfons VI 21-2.	Bouhuis 23-6. 24-17,18.	Culemborg 23-10.	Enckevort (van) 21-13,18. 22-21.
Almansor 21-2.	Bourbon de 23-5,24. 24-12,13,14.	Cüppers 22-19.	Engeland van Elisabeht 23-12.
Alpen van 21-20.	Bourbon van 21-6. 24-12.	Davila 21-1,2,4,5. 22-10,11,12,13,14. 23-8,9,10,11,12,13,14,24.	Es van 22-20.
Alva 21-1,3,4,5. 22-10,12,13,14. 23-9,10,11,12,13,14.	Bourgondië van Maria 21-6.	Davila Lopez 22-14.	Farnese 21-3,4,21.
Alva 24-8,9,11,12.	Bouten 23-17.	Davila y Daza 21-3.	Fernando 21-3.
Ambrosius 24-18.	Bracamonte 21-2. 23-9. 24-8,9,10,11.	Daza Orejón 21-2.	Ffaes 21-10.
Arens 24-24.	Brederode 23-10.	Deckers 21-12.	Filips 21-4. 22-12,14. 23-8,9,11,13. 24-11.
Arns 23-7.	Brend'Amour 23-10.	Degen 24-7.	Filips U 21-3. 22-12,13,14. 23-8,11.
Arts 21-19. 22-5,6,7.	Briels 24-21.	Densen van 21-7.	Filips Willem 23-12.
Auleander 23-16.	Brimeu de 24-8.	Derks 23-3. 24-5,7.	Fokke 22-15.
Avila y Zuniga 21-5.	Broek 22-15. 23-4.	Deurlo 22-4.	Franssen 21-12. 23-17. 24-16.
Backer 22-2.	Bruin de 23-2,5.	Dhuy 23-14.	Frederik Hendrik 21-21.
Bakker 21-19.	Brunswijk-Lünenburg van 21-10.	Diedenhofen 23-7.	Geboers 22-7.
Barbarossa 22-10,11.	Buren van 23-24.	Dijk van 24-17.	Geest de 24-10.
Bartels 21-13. 24-24.	Burgi 22-19.	Dinnissen 23-6. 24-19.	Gerards 23-24.
Beek van der 22-19.	Byvank 22-18.	Does den 22-14.	Gerrits 24-17.
Beers 21-17.	Call van 21-22.	Dommer v Poldersveldt 24-12.	Geurts 24-17,24.
Beker 24-16.	Carnero 23-14.	Don Quichot 21-1.	Giebels 22-1,2,3,4,5,6,7. 24-2.
Berg van den 24-7.	Casteren van 23-4.	Doria 22-11. 23-9.	Giesbers 24-4.
Bertissen 24-1,7.	Claesen 23-24.	Drayut 22-11.	Gommans 22-2.
Besselaar van den 22-18.	Claeszen 23-24.	Drehmans 24-23.	Goossens 22-1. 23-2,4. 24-17.
Best de 24-17.	Clair die 21-9,10.	Drunen van 21-11. 22-9. 23-21. 24-15.	Goudswaard 21-19. 22-18. 23-20.
Beuming 21-14,15,18.	Coenders 22-5.	Duren van 24-18.	Graaf Adolf van Nassau 24-9,10.
Beuningen van 21-1. 22-10. 23-8. 24-2,8.	Coenen 24-7.	Duynhoven van 24-17.	Graaf Fersen 24-13.
Bless 21-7.	Cohen 23-20.	Ebben 23-18.	Graaf Hendrik v Nassau 24-10.
Boekel van 22-6.	Coligny de 23-24.	Eertvelt 22-13.	Graaf Jan van Nassau 24-10.
Bogaers 22-18,20.	Columbus 21-1.	Eeuwijk van 22-24.	Graaf Reinald II 21-7.
Bögeis 23-7.	Condé de 24-13.	Egmond van Arnold 21-6.	Graaf van Aremberg 24-9,10,11.
Boleyn 22-12.	Constantius I 22-20.	Egmond van Karel 21-6,7.	Graaf van Artois 24-13.
Bon(d)t De 24-7.	Coymans 23-16,17,19.	Eibers 24-1,2,3,4,5,6,7,10.	Graaf van Buren 21-4.
Bons 23-15.	Cornejo 23-7,14.		Graaf van Egmont 22-13. 23-10,11,12,14. 24-11,12.
	Cortez 22-11.		
	Cox 24-2.		

Graaf van Kleef 21-20.
 Graaf van Leicester 21-21.
 Graaf van Megen 24-8,9,10,11.
 Graaf van Meurs 21-7.
 Graaf van Provence 24-13.
 Granvelle 23-7. 24-11.
 Gravin van Egmont 24-11.
 Greef de 24-17.
 Grinten van der 24-16.
 Groenewolt van 't 21-13,18.
 Groot de 23-22.
 Grooten 23-12.
 Guzman 21-2.
 Haaften 22-1. 23-3.
 Haegens 21-13,18.
 Hannes 22-2.
 Hartman 22-19.
 Haspels 24-14.
 Hasselt van 24-21.
 Hendrik 11 22-13.
 Hendrik VIII 21-12. 22-12.
 Hendriks 22-22,23. 24-24.
 Hendrix 24-21.
 Hensken 21-7,9.
 Hermans 22-20.
 Hertog Arnold v Gelre 21-6.
 Hertog Karel v Gelre 21-6,7,8,9,10.
 Hertog van Angoulême 24-13.
 Hertog van Brunswijk 21-22.
 Hertog van Gulik 21-6,10.
 Hertog van Kleef 21-6,10.
 Hertog van Parma 21-3,21.
 Hertog Willem van Kleve 23-13.
 Hertogin v Angoulême 24-12,13,14.
 Hertogin van Gelre 21-10.
 Heurs 23-18.
 Heuvel v. den 22-7.
 Heuvel-Klaassen v. der 22-7.
 Heyden van der 23-16.
 Hoenselaar(s) 23-7.
 Hoevelwic 21-20.
 Hoey 24-11.
 Hogenberg 23-11.
 Holwerda 22-18.
 Hoochstraten 24-11.
 Hooff van 24-20.
 Hoof van 't 21-10.
 Hoogstraten 22-6.
 Hoorne 23-10,11,23. 24-11.
 Hopman 24-18.
 Horsten 23-18. 24-18.
 Houtakkers 21-18.
 Houtermans 24-24.
 Hövell van 23-18. 24-17.
 Huls 24-5,7.
 Hulsman 24-17.
 Huygens 23-19.
 Isarin 22-19.
 Jacobs 23-15. 24-19.
 Jacobson 22-24.
 Jansen 23-7,20. 24-7.
 Jansma 22-19.
 Janssen 22-6,18. 23-2,7,20. 24-7.
 Janssen Reinen 22-7. 23-22. 24-12.
 Jenniskens 21-13,18.
 Jeucken 21-12.
 Job 22-3. 23-6.
 Julianus 22-20.
 Julius Caesar 21-21.
 Kaal 21-13.
 Kaars Sypesteyn 23-20.
 Kamp van de 24-7.
 Kanter de 23-4.
 Karel de Grote 21-12.
 Karel de Stoute 21-4,6.
 Karel V 21-3,4,5,6,10. 22-10,11,13,14. 23-8. 24-9.
 Keizer Frans 24-13.
 Kempen 22-2,5,6.
 Kersten 22-6. 24-5,6.
 Kerstens 22-2.
 Kessels 22-14.
 Kesteren van 22-4,6. 24-16.
 Kiste Trui 24-3,5,6.
 Klaassen 22-7. 23-22,23.
 Kleef van Johan 21-7,20.
 Kleijn 24-18.
 Kleinlooh 24-21.
 Knackfuss 23-10.
 Kniep 22-1,2.
 Koeling 22-18.
 Koenders 24-16.
 Koenen 21-18.
 Koning Hammoerabi 21-12.
 Koning Willem 11 23-16.
 Kool 23-3.
 Koster 21-17.
 Kraft 24-20,21.
 Kroes 22-19.
 Kronenburg 23-18,19,20.
 Kroon 21-14.
 Kuppeveld van 24-16,18,20.
 Kuyll 21-10.
 Lambertz 24-7.
 Lamers 22-5,6. 23-6,18. 24-17.
 Lammeren van 24-18.
 Leijgraaf 21-14,18.
 Lelieveld 22-24.
 Lem 24-18.
 Lemmens 22-18.
 Leuring 23-6.
 Leyen van 21-9.
 Lieffen 22-6.
 Linders 22-3.
 Linsen 23-7.
 Lodewijk van Nassau 21-1. 23-14. 24-8,9,10,11,12.
 Lodewijk XIV 21-21.
 Londono 23-9,12,13,14. 24-8,10,12.
 Lopez Gallo 22-14.
 Louis XVI 24-12,13.
 Louis XVII 24-13.
 Louis XVIII 24-13.
 Luden van 22-22.
 Luther 21-4.
 Madou 24-24.
 Maackel 24-14.
 Maendemeker 21-10.
 Mannens 24-24.
 Mansfeit 23-8.
 Marcellinus 22-20.
 Marie-Antoinette 24-12,13.
 Marnix 23-10.
 Marsman 22-5.
 Martens 22-7. 24-18.
 Medina Sidonia 21-3.
 Meeussen 21-17. 23-17.
 Mencke 24-24.
 Mendoza 21-3,21. 23-8,11,14. 24-10.
 Merode van 23-12.
 Meteren 23-14.
 Meussen 23-15.
 Michels van Kessenich 23-16.
 Mieden van der 23-22,23.
 Minte 22-15.
 Minten 21-17. 23-3,6.
 Mölders 23-1.
 Moll 21-18.
 Mond van de 21-12,19. 22-1,5,16,24. 23-1,20. 24-1,22.
 Montigny 23-12.
 Moors 21-17.
 Morillon 24-11.
 Mourik van 22-1,3. 23-6. 24-2.
 Mulders 21-14,18. 23-1,2,3,4,5,7.
 Muskens 23-15.
 Muus 22-1,3,4.
 Nabben 21-12,13,14,15,16,17,18. 22-24. 23-3.
 Nagels 23-20.
 Napoleon 21-22.
 Naumann 24-14.
 Naundorff 24-13.
 Nebukadnezar 21-12.
 Niedorp 21-11. 22-9. 23-21. 24-15.
 Nijgh 23-22,24.
 Nijs de 23-22.
 Nijsten 22-7.
 Nillessen 22-6.
 Nistelrooij van 24-22.
 Noet 21-9.
 Ocker 22-2. 23-4,6. 24-2,3,4.
 Oldenhof 22-3.
 Oostenrijk v Maximiliaan 21-6.
 Ort 22-20.
 Ottavio 21-3.
 Oudewater 23-7.
 Paërl 23-22.
 Paredis 23-18.
 Parma van 23-8,12.
 Pas 24-7.
 Pastoor Fabritius 22-16,17.
 Paus Alexander VI 21-3.
 Paus Paulus III 21-3,4.
 Paus Paulus IV 22-13.
 Paus Pius V 23-8.
 Peters 21-16,18. 22-20. 23-1. 24-7,17.
 Philips 24-17.
 Philips de Schone 21-6.
 Piali Pasja 22-14.
 Piccolomini 21-21.
 Piepenbroek 24-17,19.
 Pinckers 21-20. 22-22.
 Pinckers-van Roosmalen 21-20. 22-22,24.
 Pleyte 22-21.
 Poe 22-8.
 Poelen 21-17. 24-18.
 Pouwels 22-6. 24-18.
 Prins Hendrik 24-17.
 Prins Maurits 21-21. 23-24.
 Prins van Oranje 23-10,12,14,24. 24-11.
 Prins Willem I 24-10.
 Prins Willem II 23-23,24.
 Proos 22-20.
 Raedts 21-12.
 Raimond v Bourgondie 21-2.
 Ravensteyn van 21-9.
 Ravenswaay 23-24.
 Rebel 24-4.
 Reuvsen 22-18.
 Rijckevorsel van 24-24.
 Riswijk van 23-18.
 Roelofs 23-3,7.
 Romero 23-9.
 Rooy van 24-18.
 Rost v. Tonningen 22-2.
 Rutten 24-5.
 Ruys de Beerenbrouck 24-17.
 Sacchini 21-20,21.
 Saksen van 21-5.
 Saksen van Anna 23-8,24.
 Saksen-Altenburg van 24-14.
 Saksen-Hildburghausen 24-14.
 Salazar de 24-10.
 Salinas 23-11.
 Samson 21-13. 22-24.
 Scheerboom 24-18.
 Schenck v. Nijdeggen 21-7.
 Schenk 21-20,21.
 Schimmel 24-3.
 Schönberg 21-15.
 Schoofs 22-6.
 Schrijnen 24-24.
 Schuurman 23-5.
 Sengers 23-5,19.
 Sengers-Cooijmans 22-15.
 Slichtenhorst 21-20.
 Slijpen 21-16. 24-19.
 Smid de 21-17.
 Smijers 21-12. 22-1. 23-1. 24-1,20.
 Smit 24-21.
 Smits 24-17.
 Solms van 23-24.
 Sombroero 21-2.
 Spaer 21-7,9.
 Spinola 21-21.
 Spoor 22-19.
 Stienon 24-24.
 Stoffelen 24-7.
 Stolberg van 23-24.
 Stouten 24-17.
 Strada 23-11.
 Stuart Maria 23-23.
 Suleiman de Grote 22-10.
 Summeren van 24-17.
 Teeling 24-21.
 Teerling 21-15. 24-17.
 Teunissen 24-18.
 Theunissen 22-6. 23-17. 24-18.
 Thielen 24-24.
 Thij 22-1. 23-6.
 Thijssen 22-3,4.
 Thissen 21-13,14,15,16,17,18. 22-15. 24-24.
 Thomassen 24-17,18.
 Thonissen 21-7.
 Tiese 22-15.
 Tijsseling 24-4.
 Tijssen 21-18.
 Tissen 23-3.
 Treek 22-16,17.
 Trillo de 23-7,14. 24-9.
 Tudor 22-12.
 Tunnissen 23-7. 24-17.
 Turenne 21-21.
 Uittenbogaard 24-2.
 Ulloa 23-7,9,12,14. 24-10,11,12.
 Uyl den 22-7,8.
 Valck van der 24-14.
 Valentinianus 1 22-20.
 Velde van der 21-21.
 Ven van de 24-24.
 Verblaak 23-7.
 Verblack 23-1,7.
 Verdugo 21-2.
 Verheijen 22-24.
 Vermeulen 24-23,24.
 Vermeyen 22-11.
 Verschueren 24-22,23.
 Verschuren 23-3.
 Verstraten-Gommans 24-6.
 Vige 21-7.
 Villiers 23-13,14. 24-11.
 Vitelli 24-11.
 Vogel 24-1,2,7.
 Vos 23-4,5,17. 24-24.
 Voss 24-5,7,24.
 Vroeg 24-17.
 Wellens 21-15. 24-18.
 Weyers 22-15.
 Wierds 24-24.
 Wijnhofen 24-5.
 Willem III 23-23.
 Willem van Oranje 23-8,24. 24-8,12.
 Willems 22-5,6,7,20. 23-17. 24-2.
 Winssen van 21-17.
 Wolters 22-15.
 Wolters-van der Werff 21-6. 23-16. 24-16.
 Zandvoort van 21-14,15,16,18.

IN DIT NUMMER:

Vier generaties Smid Lemmens	1
De taol van ons lé-ve	7
Het Kruisherenklooster te St Agatha	8
Vers getekend	10
Motorrijtuigen, een gevaar op de weg	11
Sancho Davila: Afrekening in Friesland	14
Grenssteentjes	18
Kunstkenner Roodenburg	19
De Graficus Ap Sok	20
Scoren in de tweede ronde	24
Een monument in de Plasmolen	26
Namenregister over 1992	27

Overname van artikelen of afbeeldingen is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Het bestuur van de Stichting Heemkundekring de Grenssteen bestaat uit de volgende personen:
mevrouw H. van Aalst, secretaresse . 08896-1901
de heer P. van Beuningen 080-584927
de heer W. Bindels 08896-2984
mevrouw M. Janssen Reinen 080-584998
mevrouw J. Kessels 08896-1468
de heer J. van de Mond 08896-1649
de heer A. Pinckers 08896-1381
mevrouw I. Pinckers, penningm . . . 08896-1381
de heer A. Smijers, voorzitter 08896-2101
mevrouw A. Wolters 08896-2722

VRIENDEN ZIJN NODIG

De mensen van De Grenssteen kunnen niet alles alleen: veel hulp is nodig van plaatsgenoten en van anderen die banden hebben met de gemeente Mook en Middelaar. Wie actief wil mee werken of materiaal beschikbaar heeft kan contact opnemen met onderstaand adres.

Men kan ook Vriend van de Grenssteen worden door een minimale bijdrage van 25 gulden te betalen op bankrekening 12.20.04.817 van de Rabobank in Mook. Óns postbanknummer is 144 46 50

Voor dat bedrag ontvangt men elk kwartaal het tijdschrift Rond de Grenssteen en uitnodigingen voor door De Grenssteen te organiseren lezingen of exposities.

Voor verdere inlichtingen, suggesties en redactionele bijdragen kan men terecht bij het secretariaat:

mevrouw H. van Aalst-Venema 08896-1901
Graaf Gerardstraat 10 6585 XS Mook

